

Nijerli Köylüler: Taşra Gelişimi Konusunda Bazı Paradigmaların Gelişimi ve Sürmesi

Mehdi Saqalli

Louvain Katolik Üniversitesi,
B-1348 Louvain/la-Neuve, Belgium
Tel: 32 (0) 10 47 36 11 Faks: 32 (0) 10 47 88 98
E-mail: saqalli@enge.ucl.ac.be

Sahra altı Afrika, birbirinden oldukça farklı deneylerin yapıldığı bir bölgedir. Özellikle 70'li yıllardaki insanî felaketlerinden, 80'li yıllardaki devletlerin gelirlerinin düşüşlerinden ve 90'lı yıllardaki yapısal düzenlemelerinden itibaren Sahra altı Afrika, bütün kalkınma yaklaşımlarının denendiği bir yer haline gelmiştir. Yaklaşımlar her ne olursa olsun, bu eylemlerin etkisi genel itibariyle çok düşük olarak kabul edilmektedir: Hatta Sahra altı Afrika'nın gelirinin son yirmi yıl içinde düştüğü dahi dile getirilmektedir. Bu başarısızlık, 70'li yıllarda ortaya çıkan bir tür Afrika kötümserliğinin medyalara, kamuoyuna, ekonomik çevrelere ve son olarak kalkınmaya destek veren uluslararası mercilere yerleşmesine neden olmuştur.¹

Bu başarısızlık, her biri kendi ideolojisini deneyen mercilerin çoğalmasını da beraberinde getirmiştir. Başarısızlığın gözlemlenmesi, kalkınma eylemlerine son verilmesine neden olabileceken, iki denetimsizlik bu artışa yol açmıştır: 80'li yıllardan itibaren Asya'da ve bir parça da Latin Amerika'da olup bitenlerden farklı olarak devletler ya kalkınma eylemlerinin uygulanmasında uzun zaman yetersiz kalmışlar ya da yalnızca tanık olmakla yetinmişlerdir.² (Courade, 1989).

Eksik olan ikinci önemli nokta, kalkınma ajanslarıyla kalkınma eylemlerinin finansmanında sermaye sahipleri arasındaki koordinasyondur.³ Bunu görmek için her kuruluşa özgü ve son derece karmaşık bir kalkınma projesinin uygulanmasındaki yöntem çokluğuna bakmak yeterli olacaktır. Bu eksiklik, finansman olasılıkları karşısında kalkınma önerileri arasında bir eşitsizliği doğurmaktadır. Dolayısıyla kalkınma sistemi, proje "sözcüğü" altında özetlenen taleplerin çokluğunun, finans arzlarının, koşullarının, aşırı belirlenmesine çarptığı bir piyasa olarak şu anda işlemektedir.

Bu deneyler çoğu zaman birçok belgede paradigmaların ve en kaba uygulama biçimlerinin giderek "sahaya daha yakın", "gerçeğe yapışık" ve "daha katılımcı" yaklaşımlara doğru doğal bir seçim şemasına göre geliştikleri tedrici bir gelişim olarak tasvir edilir. Böylece daha önceki yaklaşımların göz ardı ettikleri –yani gerçekliğin anlaşılması ve/veya kalkınma eylemine daha uygun bir yaklaşım- şeylerin baskın geldiği, yaklaşımların yazıldığını veya sunulduğunu görmek sıradanlaşmıştır.⁴

¹ René Dumont için 1962'de « L'Afrique noire est mal partie » ve 1980'de « L'Afrique étranglée ».

² Bu ani geri çekme durumu doğal olarak değişkendir: Böylece bir ülkede varolmaya devam eden bir silahlı çatışma nitelikleri ne olursa olsun devlete ve eyleyenlerine eylemde başvurulması zorunlu bir nokta olmasını sağlar. Bu durumlara değinmeyeceğiz, çünkü bu konuda hiçbir tecrübemiz yoktur.

³ Başka bir ayrıntı vermediğimiz takdirde Nijer'in birçok dilinde genelde kullanılan "proje" terimini alanları ve eylem tarzları ne olursa olsun bütün kalkınma eylem biçimlerini belirtmek için kullanacağız.

⁴ Teşhis koyma yöntemleriyle eylem yöntemiye doğrudan bağlı değildirler. Bunlar ortak bir ideolojik korpüse aittirler: böylece "marjinal toplulukları" desteklemeye yönelik eylemler yerel niteliksel anketlerin toptan bir kullanımına doğru ilerlemektedir (MARP, PIPO, ECRIS). Krediyi desteklemeyi amaçlayan projeler gelir düzeyinde kapalı sorulara başvurma eğilimini göstermektedir.

Bununla beraber gelişme diye bir şey olduğunu söyleyebilirsek de eski biçimlerin yok edilmesi bu gelişmeye eşlik etmemiştir, bunun tersine bütün yaklaşımlar bir arada varolmaya devam etmiştir: “Kalkınmacı” toplantılarında birbirinden çok farklı ve sermaye sahipleriyle yarış içinde paralel olarak davranan ajansların temsilcilerini bulabiliriz. Böylece “katılımcı” sözcüğünün gönderme yaptığı referans, toplum değil de para kaynaklarıdır: En gereksizini dahi finanse edecek sermaye sahipleri bulunduktan sonra bu durum sürüp gidecektir. Böylece kalkınma eylemlerinin tarihini, doğal seçimin pek bir etkisi olmadığı biyolojik bir süreç olarak tasvir edebiliriz, çünkü içerdiği bütün etkilerin çokluğundan dolayı kalkınma yardımlarının finansmanlarının genel düzenlemesi, zamanın egemen ideolojilerinin arkaik olarak kabul ettikleri yaklaşımlarının devam etmesine neden olur. Bu durumda söz konusu olan bir piyasadan ziyade, aynı tema etrafında en büyük farklılıkların birada varolabileceği ve herkesin kendi görüşüne ve ürününe göre davrandığı bir panayır ortaya çıkmaktadır.

Bu kalkınma ajanslarının görüşleri gizli ya da açık önvaryasyonlarla tanımlanır; bunlar da çoğu zaman kavramsal açıklama olarak eylem programlarının referans terimlerinde ortaya çıkar. Bununla beraber arka planda bunların aksi söylenebilir ve eylemlerinin uygulamasıyla içinde yer aldıkları kavramsal çerçeve arasındaki mesafe de eleştirilebilir. Ama önemli olan bu değildir: uygulamada ulaşılamaz bir etik ve bir ideal adına her tür duruşa, kuralına uygun olarak saldırmak anlamlı değildir. Her ne olursa olsun kalkınma önerilerinde sunulan referans terimlerinin birçoğu sermaye sahiplerine yöneliktir ve bu anlamda “resmi sözlerdir”. Bu günlük uygulamada, bir projenin aktör/katılımcıları arasındaki ilişkilerin karmaşıklığında gerçek nüanslar ve duruşlar ortaya çıkar. Bununla beraber bu duruşların bir envanterini çıkarmak ve gelişimlerini belirtmek ilgi çekici olacaktır.

Kalkınma eylemlerinin büyük farklılıklarına bakıldığında ve bildiğimiz kadar STK’ların⁵ ve yerel düzeyde bunların uygulama alanlarının sayımının varolmamasından dolayı bu eylemlerin baskın oldukları önemli resmi kaynağı Nijer’e bağlı olan araştırma-kalkındırma topluluğunda tasvir edildikleri şekliyle postulatlarla ve birleşik uygulamalarla sınırlı kalacağız.

Böylece bu tebliğin konusu, Nijer deneyimiyle bağlantılı olarak “kalkınma” alanındaki tedrici gelişimi tasvir etmek –ki böyle bir şey ukalalık olur- değil de, farklı araştırma paradigmasını, uygulamada çok önemli olmayan zamansal boyutunda duraklamadan birleşik uygulama terimleriyle bunların bazı sonuçlarını sunmak olacaktır. Öncelikle yağışlı Nijer’in kısa bir tanıtımını yapacağız. Ardından temel duruşlarla devam edeceğiz: Birincisi ülkeyi etkileyen yapısal değişimin kökeni, ikinci olarak da postulatların emek birimi olarak tarımcının üzerindeki sonuçlara değineceğiz. Son olarak 2005’te vuku bulan beslenme krizine getirilen cevaplardaki duruş, ardından da bilgilendirme, araştırma ve kalkınma eylemlerinin uygulama yöntemlerine ilişkin duruşları ele alacağız.

Bununla beraber son bir noktanın altını çizmek istiyoruz: Nijerli toplumların paradigmasını ve görüşlerini sunup tartışacağız. Bu görüşler, gerçekliğin kendisi değil de gerçekliği anlayıp özümseme tarzı olarak anlaşılmalıdır, tıpkı haritanın belli değişkenlere göre gerçekliğin bir temsili olduğu gibi. Bu bakış açıları, kanaatimizce uygulama alanlarında bir etkiye sahiptirler.

---

⁵ Sivit Toplum Kuruluşu

1. Nijer: Sınırdan Yaşamak

Nijer, Sahil ve çöl arasında bulunan, denize açılmayan geniş bir Batı Afrika ülkesidir (1.227.000 km²). Batıdan Burkina Faso ve Mali, kuzeyden Cezayir ve Libya, doğudan Çad ve son olarak da güneyden Nijerya ve Benin ile çevrilidir.

Ülke, kuzeye ve dolayısıyla da Sahra'ya doğru ilerledikçe daha kurak olan enlemsel şeritlere göre şematik bir şekilde tasvir edilebilir. Vaha, tarımcılığının ve hayvancılığın yaygın olduğu, ticaretin ve turizmin geliştiği Air dağının dışında ülkenin kuzeyi tamamen çöldür.

300 km'lik güney şerit Sahra-Sahel ikliminin hakim olduğu, yağmura bağlı yapılan tarımın uygulandığı ve yayla ve/veya göçebe hayvancılığın egemen olduğu kuzey bölge ile yağmura bağlı tarımın yapılmasının uygun olduğu ve nüfusun %90'ının bulunduğu Sudan-Sahel ikliminin egemen olduğu güney bölge şeklinde ikiye ayrılır. Bu nüfusun %85'i taşra kısmında ikamet etmekte ve geniş anlamda tarım faaliyetleriyle (tarım, bahçivanlık, ağaç yetiştiriciliği, hayvancılık, odun ve orman ürünü toplayıcılığı) toplam ülke toprağının yalnızca %15'ini temsil eden ve yaklaşık olarak 200.000 km²'yi kuşatan bir alanda yaşamlarını sürdürmektedirler. Böylece yağmur ölçümü kuzeyden güneye doğru ekin ekilebilen bölgenin kuzeyinde 200 mm ve ülkenin güneyinde 700 mm'dir.

Şema 1: Nijer'de Taşra Üretim Sistemi (Kaynak: FMA)

Bu "yağışlı" bölgede ülkenin önemli üç etnik grubu yaşamaktadır: Batıda ve Nijer nehri boyunca Zarma-Songhaylar (3 milyon kişi), orta bölgede Hausalar (6 milyon) ve doğudan Çad gölüne kadar da Kanuriler (1 milyon) (Tandia, 1991). Aynı zamanda yaklaşık olarak 1 milyon da Peul halkı mevcuttur, bunlar yarı göçebe yayla sakini olup, hayvancılıkla geçinirler ve şematik olarak bu bölgeyle çobancılık bölgesi arasında yayılmışlardır ve yavaş yavaş yerleşik yaşam tarzına geçmektedirler. Son olarak da Air dağlık bölgesinde yaşayan bir buçuk milyon Tuareg bulunmaktadır.⁶ Burkina Faso yakınlarında bulunan Gurmaçeleri ve Çad-Libya sınırlarının yakınlarında bulunan Tedda/Tubuları da zikrettiğimizde kimseyi unutmamış oluruz.

12 milyonluk bu nüfusun bir takım olumsuz tarafları vardır ki, bunları, en yüksek çocuk sayısına (kadın başına 7,46), PNUD'un insan gelişimi endislerinin (IDH) sıralamasında en düşük düzeye sahip ve alım gücü açısından kişi başına düşen gelirin en yüksek (900 dolar) olduğu ülkelerden biri şeklinde sıralamak mümkündür.

"Yağışlı" denilen bölgede temel faaliyet ve iş alanı tarımcılıktır; ancak tarımcılık yalnızca yağış döneminde yani Haziran ile Ekim ayları arasında gerçekleştirilmektedir (Abdoulaye & Lowenberg-DeBoer 2000). Kullanılan temel tahıl darıdır (*Pennisetum glaucum L. Br.*). Genellikle yanında sebze olarak da niebe (fasülye türü) (*vigna unguiculata L. Walp*) bulunmaktadır (Ada & Rockström 1993). Bu tarım türü çok yaygın olmakla birlikte risk taşımamaktadır: Zorlayıcı ve sabit olmayan bir yağmur ve temelde mineralden eksik topraklarla (Sangare ve al. 2001; Gerard & Buerkert 2001) tarımcılar, kesin sonuçlara ulaşabilmek için ekin elde edecekleri yüzeylerden çok daha fazlasını çapalayıp ekerler

⁶ Nijer'in çok prestijli sayısız bir geçmiş barınmak gibi ilginç bir tarafı olduğunu burada vurgulamalıyız: Bütün büyük grupların hepsinin bir devleti veya güçlü, zengin, meşru ve gururlu örgütleri olmuştur (Sonhay imparatorluğu, Hausa devlet kentleri, Kanem Bornou imparatorluğu, Sokoto peul imparatorluğu, touareg savaşı ve kervancı büyük oymaklar). Kolektif bir ulusa olan inanç iktidarlarla hep rekabet etmiştir.

(Loireau-Delabre 1998; Graef & Haigis 2001). Bunların parselleri köye olan mesafeye ve toprağın kalitesine göre dağılır, böylece yağmurun değişkenliğinin etkileri azaltılmış olur.

Kurak dönemde yani Ekim Mayıs ayları döneminde insanlar, iş bulabilmek amacıyla ticaret havzalarına ve Gine Körfezi'ne göç ederler (Timera, 2001). Çalışma yaşındaki erkeklerin %30'u ile %80'inin bölgelere göre göç ettiklerini varsayabiliriz (Reardon, 1994). Zarma-Songhay bölgesinde bu göç Gana ve Fildişi Sahili tarafına yapılır. Hausa bölgesinde mevsimlik insan gücü akışı neredeyse tamamen komşu ülke ve aynı zamanda Hausa dilli olan Nijerya'ya yöneliktir (Rain, 1999). Bu "yoğun göçlerin" parasal transferleri buldukları yerde kalan aileler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır: Araştırmalara göre, yıllık 8 ile 30 Avro kişi başı (Luxereau & Roussel 1997; Loireau-Delabre, 1998; Tahirou 2002; Mounkaïla 2003; Saqalli 2006; Harragin 2006). Bu transferler çoğu zaman tarımın karşılayamadığı beslenme ihtiyaçlarını karşılamak (ROSELT-Niger, 2001a) ve kutlamalar (düğün ve dini bayramlar) düzenleyebilmek içindir.

Kuyu veya göller sayesinde ve sulama sayesinde kurak mevsimde ekin ekilebilen topraklara sahip köylerde bahçe sebzeçiliği yapılır. Çoğu zaman bu kadınlara ait bir iş olmakla birlikte ve yaklaşık olarak göçlerden elde edilen gelir kadar gelir (bu işi yapan kişi başına yıllık 50 avro) getirmektedir (Waziri Mato 2000; Hamidou 2005; Saqalli *et al.* 2006).

Son olarak besin maddesi ithalat ve paradokslu bir şekilde ihracatlarının günümüz Nijer ticaretinin belirleyici en büyük etkeni olduğu, güneyde bulunan dev ülke olan Nijerya ile ilişkilendirmeden Nijer'i anlamak pek mümkün değildir. Kanada, ABD için ne ise Nijer de Nijerya için odur diyebiliriz, yani çöl ile güçlü bir ülke arasında sıkışıp kalmış bir ülkedir.

Ancak bu tasviri çok güçlü ve hızlı bir dinamiğe yerleştirmeliyiz: Bu ülkenin nüfusu bir asır içinde büyük bir patlama sergileyerek 1 milyondan 12 milyona yükselmiştir (Guenguant *et al.*, 2002).

Fransa'nın, 20. yüzyılın başlarında, Nijer'e girmiş olması, Nijer nüfusunu fazlasıyla etkilemiş olan bir dizi kıtlık, hayvan hastalığı salgını (epizootie) ve kıyım meydana getirmiştir (Gado 1993). Bununla beraber *Pax Francia*'nın daha sonra siyasi ve askeri olarak empoze ettiği bu fethi,⁷ yağışlı bölgedeki Nijer halkına tarlalarını genişleterek ve yeni köyler kurarak kendi topraklarını fethetme imkânı vermiştir. Zorunlu görevler, yeni vergiler ve askerlik de bu dağılmaya neden olmuştur. Bu nedenle Nijer'deki her on köyden dokuzunun yaşı 150 yıldan azdır (Raynaut *et al.* 1997; Vanderlinden 1998). Tarım sistemi, bu asır boyunca tarımcılık/hayvancılık şeklinde çok faaliyetliliğe doğru giderek yenelleştirilmiş ve topraklar da tarımsal alana döndürülmüştür (Jouve 2004). Son otuz yıl ve söz konusu dönemde nüfusun artışı bu fethi hızlandırmıştır. Yeni köylerin sayısı azalmış ancak bu sefer de köylerle yarı göçebe kampların arasındaki boşlukları doldurmak söz konusu olmuştur: 1950'de yağış alan bölgenin yalnızca % 10'u tarımsal alandı.

Toprakların tedrici olarak dolmasıyla bu yayılmacılık son noktasına ulaşmış gibi görünmektedir; bunu da, çok yıllı nadasların neredeyse tamamen yok olmasında (Guenguant & Banoin 1998) ve yaylacılığın azalmasında (Augusseau *et al.* 2006) fark etmekteyiz. Mevsimlik göçün yenelleştirilmesi de bu görünümünün bir parçasıdır. Fakat bu fethin kapsamı Nijer'in farklı bölgelerine göre değişmektedir.

⁷ Bununla beraber barışın ve güvenliğin Songhay imparatorluğunun, Hausa kent devletlerinin ve Kanem Bornou imparatorluğunun doruk noktasında olduğu 16. asırda sağlandığını burada hatırlatalım.

Ülkenin bazı güney bölgelerinde, Nijerya ile sınır bölgelerde ve özellikle de yağışlı bölgenin ortasında bulunan Maradi bölgesinde topraklar tamamen kuşatılmıştır (Maradunfa ilçesinde km² başına 200 kişi düşmektedir) (Mortimore *et al.* 2001), bu fetih Zinder'in kuzeyinde (ülkenin güneydoğusu) (Sağalli 2006) tüm hızıyla devam ederken, Niamey (güneybatı) bölgesinde yavaşlamış gibi görünmektedir (Mounkaïla 2003). Bununla beraber bu alan kısa süreli nadasların dışında bu bölgedeki ekilebilir yüzeylerin %90'ı ekilmektedir.

70'li yıllardan itibaren Nijer, tekrarlanan besin krizlerine tanık olmaktadır ve söz konusu krizlere ilişkin "sınır ülke" durumdadır:⁸

- Etnik-tarihsel yapısal sınırlar: Nijer homojen bir şekilde Müslüman olsa da, kültürel olarak Afrika ve Arap-Berberi dünyasının sınırlarındadır.
- Mekânın kullanılmasındaki yapısal sınırlar: çobanlık ve tarım bölgelerinin kesiştiği noktada yer alır.
- Kaynakların kullanımında potansiyel yapısal sınırlar: tarımsal ihtiyaçlara aranan cevaplar, yağmurun zamansal ve mekânsal süreksizliğinden ve toprağın fakirliğinden kaynaklanan sınırlarla karşılaşmaktadır.
- Ekonomik yapısal sınırlar: ekonomi büyük ölçüde komşu ülkeyle yapılan ticareti ve uranyum işletmeciliğini temel almaktadır.
- Dinamiklerin bağlamsal sınırları: Nijer'in tarımsal sistemleri günümüzde dışarıya bağlı etkenler nedeniyle sarsılmaktadır (eşi benzeri görülmemiş bir demografik patlama, tekrarlanan kuraklıklar); toprak artık bu dinamiklerin düzenleme değişkeni değerine bile sahip olamaz durumdadır.

Bu durumda eski fakat dengeli bir tarımsal sistemin sınırlarında Sahel köylülerinin tarımsal sistemlerinin genel olarak yıkılmak üzere olduklarını düşünmeli miyiz (Jouve 2003 ; de Rouw & Rajot 2004)?

2. Demografi ve Tarımsal Geçiş

2.1. Müdahale Edilmediği Takdirde Geri Döndürülemez Bir Kötüleşme mi Olacaktır?

Krize dayalı bu yaklaşıma, proje belgelerinde veya saf tarımbilimde rastlanılır. Bu fikir yürütme tarzı, son derece güçlü ve eski birkaç paradigma tarafından desteklenmektedir.

Uygulamada en çok sonuçlara sahip olan paradigma, kanaatimizce, ekolojinin gelişmesi sayesinde ve aynı zamanda mikro-ekonominin katkıları sayesinde yeniden gerçekleşmiştir. İnsanlarla tabiatın etkileşim şeklindeki Neo-Malthusçu yaklaşımdan bahsetmekteyiz (Malthus 1798 ; Becker *et al.* 2005 ; Ehrlich & Luib 1997 ; Seidl & Tisdell 1999).

Demografik geçişte bulunan birçok ülkenin aksine Nijer'deki demografik yükseliş çok hızlı olmasının yanı sıra düşüş sergilemeyecek gibi görünmektedir; Guenguant'ın (2002) tahminlerine göre ülkenin nüfusu 2050'de yaklaşık olarak 50 milyona ulaşacaktır. Özellikle İkinci Dünya savaşının ardından başlayan bu nüfus patlaması, işlenen topraklarla bağlantılıdır.⁹ Bunun açıklaması da basittir: O zamanlar nadir bulunan işti ve topraklar boldu. İşlenmiş toprak yüzeyi büyütüldüğünde toprak etkenin aleyhine iş verimliliğini fazlasıyla

⁸ Sahel teriminin Arapçada okyanus veya çöl gibi insana yabancı bir çevreye göre sınır anlamında kıyıyı belirtir.

⁹ İşlenen alanlar 1999'da 11,5 hektardan 2003'de 12,6 hektara geçmiştir, yani yarım asırdır kişi başı ekilmiş ya da nadasa bırakılmış 1 hektara yakın düşüyor.

arttırmıştır. Bunun dışında ortaya çıkan yeni köylerle birlikte yer kalmama durumunu önlemek için her köylünün olabildiğince fazla toprak edinmesi gerekmektedir.

Bununla beraber kullanıcı grupları, tarımcılar ile hayvancılık yapanlar (Lycklama 2000; Turner *et al.* 2005) arasında ve tarımcılık- hayvancılık yapanlar arasında (Luxereau & Roussel 1997; Yamba 2005) aynı kaynakların paylaşımı konusunda çıkar çatışmaları olmuştur. Bu “ortaklar trajedisi” ile yeniden gündeme gelen teorinin desteklediği söz konusu çatışmaların artmasından¹⁰ endişe duyulmaktadır (Hardin 1968): kaynakların sınırlandırılmasına karşılık mevcut tüm aktörler, birbirlerinden önce davranıp kaynakları ele geçirerek kullanmaya girişeceklerdir.

Kuşkusuz bu yayılma, ağaçlık alanlarda genel bir azalmayı ve özellikle demografik olarak yoğun olan bölgelerde bulunan tarlaların ortalama verimliliğinin düşmesini de beraberinde getirmiştir (Thébaud 1996; Mainguet & Da Silva 1998; Schlect & Buerkert 2004). 1973’te ve 1984’te vuku bulan büyük kuraklıklar, alarm çanlarının çalmasına neden olmuştur: Köylüler tarlalarını büyüterek, odun keserek ve hayvanlarını otlatarak doğal kaynaklarını yok etmişlerdir ancak hayatta kalabilmek için başka seçenekleri bulunmuyordu (Reenberg & Paarup-Larsen 1997; Loireau-Delabre 1998). Toplumsal ve/veya ekonomik nedenlerden ötürü çevreye zarar vermeyen daha yüksek ve daha az yıkıcı yöntemlerden ya habersizdiler ya da bunları elde edecek imkânları yoktu (Baidu-Forson 1999).

Zaman zaman iklimsel etkilerden dolayı ciddi boyutlara varan üretim yetersizliğine ilişkin krizlerin tekrarlanma riskine karşı ve azalan kaynaklar için gruplar arasında çıkan sosyo-politik krizlere karşı alternatifler nelerdir?

Bu durum “boş toprakların sonu” meselesine cevap vermek için yeni tekniklere başvurmak gerektiğini ileri sürmeye itmektedir; elbette bu teknikler önceden test edilmeli ve uygunluğu saptanmalıdır; tarımda üretkenliği arttırmak amacıyla tarımla uğraşanların ve hayvancılık yapanların üretim sistemlerini değiştirmeleri için uygun teknikler olmalıdır. Kredi ve formasyon anlamında bir destek, sistemin yoğunluk kazanması için yeterli olmalıdır (Tahirou & Sanders 2006). Bu görüş, Hindistan’da 60’lı yıllarda gerçekleştirilen “Yeşil Devrim” hareketinin temelini oluşturmuştur. Nijer’de tekniklerin iki –dışa bağlı veya yerel- veya üç – hedef- kökeni olabilir:

- Doğal kaynakları korumak: Yerel olarak bazı teknikler bilinmekte ve uygulanmaktadır: “zai”¹¹, “yarım ay” ekin tarlaları¹², hasırla örtme¹³, toprakların daha iyi bir şekilde tarla haline getirilmesi¹⁴, toprağı sürmeden ekme¹⁵ vs. Bu teknikler sertleşmiş ve işlenmemiş toprakların ekine açılmasını ve yeniden ormanlaştırılmasını sağlamaktadır. Bunların rüzgâr kıran çitler, yeniden ormanlaştırma, vs. gibi dışsal uygulamalarla uygulanması mümkündür. Bütün bu tekniklerin iş bakımından bir ederi bulunmaktadır.

¹⁰ Yakın bir zamanda Ekim 2006’da yaklaşık 3.000 “mahami” çobana “silah” taşıdıkları ve “fazla büyük sürü”ye sahip oldukları gerekçesiyle hükümet tarafından Çad’a sınırdışı edilecekleri haber verilmiştir.

¹¹ Burkina Faso’dan gelen “Zai” sertleşmiş ve temizlenmiş topraklarda organik maddenin çıkartılıp tekrar ekilmesi.

¹² Yarım-aylar bu şekildeki deliklerdir, büyük bir yokuşa dikeydirler, böylece yağmur sularının ve yukarıda çamaşır için kullanılan suların aşağıda kaybolmamasını sağlar. Böylece biraz yokuş olan alanların da kullanılmasını sağlar ve çamaşırdan dolayı toprak kaybını engeller.

¹³ Aynı zamanda “mulching” adı da verilir, toprakların rüzgârdan dolayı erozyona uğramasını sağlayan samandan bir örtüdür.

¹⁴ Örneğin bir tarlada büyüyen ağaçların artıklarını koruyarak nadasa bırakılmış bir toprağı hazırlamak.

¹⁵ Yapısının bozulmaması için toprağı altüst etmeden tarlaların ekilmesi.

- Toprağın üretimini yükseltmek: ekin veya ev atıklarının azami olarak kullanılması, ağıla alma ve dolayısıyla daha büyük kapasiteli hayvan yetiştirme ve tezek üretimi, nadasın sürdürülmesi, hatta toprakları güçlendiren ot ekininin geliştirilmesi ve katkı maddeleri (gübre, bitki sağlığına yönelik ürünler) bilinen yöntemlerdir. Bu teknikler daha da çok emekçi gerektirir çünkü aralıksız bir çaba gerektirir.

- İşin verimliliğini arttırmak: toprağın aleyhine, köylülerin bazı yerlerde uyguladıkları ve uygulamaya devam ettikleri yayılcılığın dışında yalnızca ek sermayeler, tarım materyalinin kullanımı ve pahalı olan katkı maddeleri sayesinde düzelmeler mümkün olacaktır.

Kabaca, burada söz konusu olan, otuz yıldır yapılan kalkınma projelerinin önerdikleri hususlardır. Fakat bazı yerlerin ve noktaların dışında bu öneriler çok az başarılı olmuşlardır. Bu durumda neden bazı fikirlerin işe yaradığını ve bazılarının başarısız olduğunu bilmek gerekir.

2. 2. Tepkiselcilik, Çok Faaliyetlilik, Çoklu Kararlar

2.2.1. Kabul Edilmesi Gereken Bir Uyarılama Kapasitesi

Bir önceki görüşlerimizdeki bazı zayıf noktalar, varsayımlar doğurmaktadır:

Birincisi, bu önerilerin iyileştirmeyi arzuladıkları ortak iyilik, Hardin'in de gösterdiği gibi bireysel iyiliklerin toplamı değildir. Günlük hayatını idame ettirmekte zorluk çeken birisini topluluğun faydası için çaba göstermesine motive etmek zordur. Çünkü o kişi gündelik sorunlarını düşünmek zorundadır. Örneğin toplumun ağaçlandırma eylemlerine görünürdeki katılımı, bazı bölgeleri gizli bir şekilde tarlaya dönüştürme eylemini de beraberinde getirebilir. Fakat Hardin kolektif olan ile serbest mülkü birbirine karıştırmıştır. Bir grup tarafından sahiplenme olduğu anda idare de olduğu anlamına gelmektedir: grubun güçlü bir kuruma sahip olması durumunda (bu her zaman eşitçi bir hukuku temel almaz), bireysel istifçiliğin zorlamayla düzeltilmesi söz konusudur. Ciddi olarak göz önünde bulundurulmuş olan çözümlerden biri de toprağın tamamen özelleştirilmesi olmuştur, fakat öneri, meydana getireceği devasa eşitsizlikler nedeniyle zararlı olabilir. Doğal kaynakların her tür koruma veya yenileme girişimi, idare önlemleri uygulamaya koyulmadan önce idareden sorumlu¹⁶ veya "yetkilendirme" kurumların güçlenmesini beraberinde getirecektir.

İkincisi demografik patlama olmadan ve köylerin olağanüstü bir şekilde türemesinden önce Nijer'in yağışlı bölgesindeki köylerin üretim sistemleri çok yoğundu: insanlar, yağmular ve savaşlar nedeniyle talan yapılması endişesiyle köylerden uzaklaşamazlardı (Olivier de Sardan 2003). Bundan dolayı gerçekten ulaşılabilir olan kısıtlı toprak yüzeyiyle varlıklarını idare etmek zorundaydılar. Nesiller birbirini takip etmiş olsa da, toplum yoğun bir sistemi idare edebilmiş ve idare etmeye de devam etmektedir.

Üçüncüsü, argümanların çoğu, Nijer'de bir asırdan daha az bir sürede aniden ortaya çıkan on milyonluk fazladan bir nüfusu beslemenin en kolay yolunun yayılcılık olduğunu reddetmektedir (Raynaut *et al.* 1997). Tarlaların ortalama verimliliğinin azalması, bütün tarlaların ortalama verimliliğinin düştüğü anlamına gelmez: Köylüler doğal olarak ilk önce en verimli topraklara yerleşmişlerdi, bunların yayılması, kenarda köşede kalan ve çoğu zaman

---

¹⁶ Bu andan itibaren hakkaniyetli olmaktan çok, olası ve dolayısıyla da gayri-meşru olan yeni yapıların uygulanmasının incelenmesi dikkat gerektiren bir husustur (Laurent *et al.* 1994; Olivier de Sardan & Dagobi 2000).

verimsiz olan toprakların da işlenir toprak kapsamına alınmasını beraberinde getirmiş, bu da ortalama verimlilik düzeyini düşürmüştür; fakat bunun verimlilik idaresi noktasında hiçbir anlamı yoktur. Dolayısıyla tarım sistemleri demografik patlamaya olumlu tepki vermiş ve bunu da zorlayıcı olan etkenleri ve özellikle de emeği optimal hale getirerek gerçekleştirmiştir (Saqalli 2002). Demek ki toplum kendi tarımsal sistemini değiştirebilme ve uyarlayabilme kapasitesine sahiptir.

Son olarak Bradley'in "Sahel, toplum/doğa ilişkilerinin çeşitliliği ve dinamikleri" başlıklı eserinin önsözünde söylediklerini kullanacak olursak "tek bir Sahel tarımı değil de, Sahel bölgesinde bulunan çok sayıda tarım" bulunmakta, bunların her biri, toplumsal örgütlenmenin (Raynaut *et al.* 1997), kaynakların kullanım tarzının ve kaynakların durum/dinamiğinin koşullara bağlı bir bileşimidir. Toplumun dinamiklerini anlamak için doğal ortam ile toplumun durumu arasında basit bir determinizmi öngöremeyiz.

2.2.2. Tarımla Uğraşanlar ve Köylüler

Kalkınmanın merkezinde köylünün rasyonel oluşunun postulatı bulunur. Genel olarak bu rasyonelliğin, tarımcının aldığı kararlarının genelindeki tutarlılıkta ortaya çıktığı kabul edilir; bu tarımcı rasyonellik sayesinde özel bir üretim sisteminin uygulanmasına varır. Bu üretim sistemi, bir yandan ailenin hedeflerinin karşılaştırılmasından ve diğer yandan da içinde bulunduğu sosyo-ekonomik çevreye ve fizik ortama bağlı yaklaşımlarına uygun bir üretim aygıtından oluşur. Böylece üretim sistemi, tarımcının rasyonelliğinin tutarlılık alanı olarak ortaya çıkar. Bir üretim sisteminin uygulanma olasılıklarıyla ailenin hedefleri arasında bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkabilir.

Üretim sistemi ve kararların tutarlılık alanının bir tutulması, özellikle motorlu üretim sisteminde tarımsal işletme olarak adlandırılan bir işletmenin başında bulunan mono aktif tarımcıların özel durumuna işaret eder. Tarımsal üretim sistemi kavramı, böylece işletmenin boyutuna uygulanır. Fakat bu kavram, Nijer'de anlamını yitirmiştir. Milleville (1989) Sahel'in geneli için şu gözlemi yapmıştır: "Birçok durumda tarımsal üretim sistemleri tarımsal faaliyetten olduğu kadar yerel küreden taşan genişletilmiş köy veya taşra stratejilerinin bir parçasını oluşturmaktadır."

Bununla beraber çok faaliyetlilik, Sahel toplumlarının yapısal bir değişmezidir. Bunun varlığının kökeninde genel krizlerin (küreselleşme, toplumsal altüst oluşlar, çevresel felaketler) aşılmasına yönelik stratejiler bulunmamaktadır. Bu durum, Nijer'deki kırsal toplumların kökensel karakteristiklerinden birisidir (Paul *et al.* 2003). Bir başka deyişle faaliyetlere başvurmadan ne üretim sisteminin işleyişini ne de tarımsal faaliyetten ileri gelen ailevi kaynakların gelirlerini anlayabiliriz. Bu faaliyet sistemi, tarımla uğraşanların uygulamalarının ve seçimlerinin gerçek tutarlılık alanını oluşturur; bu üretim sisteminin uygulanmasıyla sonuçlanan durumlar için de geçerlidir. Tarımsal emek, ailelerin olası faaliyet seçenekleri arasında kabul ettikleri emek etkeninin değer kazanmış biçimlerinden yalnızca biridir.

Diğer yandan ailesel stratejiler, daha geniş stratejilerin ışığında ancak anlaşılabilirler. Alınan kararlardaki tutarlılık alanı, farklı faaliyetler arasında kaynakların dağılımına ilişkin tarımsal-ekonomik bir akıl yürütmeyi temel almış olmayabilir. Böylece Harragin (2006) 2005 tarihli kıtlığın değerlendirmesini yaparken, Orta Nijer'deki Hausa bölgesinde gerçekleştirdiği bir dizi anketin neticesinde şu verileri elde etmiştir:

Tablo: 2. Kaynakların ve ailesel masrafların niteliği (Harragin 2006)

Beslenme kaynakları		Yüzdesel olarak masraflar	
Tarım	% 67	Beslenme	% 48
Hediye, bağış	% 21	Düğün ¹⁷ ve dini bayramlar ¹⁸	% 41
Borç	% 10	Tarımsal katkı maddeleri	% 5
Zanaat	% 2	Giyim	% 3
		Vergi	% 2
		Sağlık	% 1

Toplumsal alışverişlere ayrılan payın bu denli büyük olduğunu gördüğümüzde, ailesel stratejilerin incelemesini bu faaliyetlerle sınırlamanın mümkün olmadığını, aksine daha çok birincil ve toplumsal ihtiyaçlarla ele almak gerektiğini görmekteyiz.

Bununla beraber sermaye sahiplerine gönderilen eylem önerilerinin kelime dağarcığındaki değişikliklere rağmen, Nijer'deki kalkınma işlemcilerinin büyük bir çoğunluğu, kendiliğinden tutarlı bir tarımsal üretim sistemi görüşüne gömülü kalmaktadırlar. Bu mesafe “ bir yapay etkiyle “geleneksel” tarımın moderleşmesi sorunlarına bağlı bir şey değildir”; aksine “uygulamacılarla (mesleklerine bağlı teknik bir pratiği olanlar, en azından geniş bir parametreyi en azından deneye dayalı olarak göz önünde tutmaya zorlayan ve bilim her zaman yorumlarını doğrulamasına da süreçlerin deneye dayalı tecrübesine sahip kişiler) kendi alanlarının yönlendirdiği yorumsal modellere göre inşa edilmiş tekno-bilimsel bir bilgiyi temel alan teknisyenler arasındaki ilişkilere bağlı yapısal bir sorundur (Lavigne-Delville et al. 2001). Özellikle bu tür yaklaşımlar yoluyla tarım dışı bazı faaliyetlere verilen destek bu çok faaliyetçiliğe bir cevap niteliğindedir.

2.2.3. Esnek Aile

Araştırma ve kalkınma, çoğu zaman aile birimini temel alır (CARE 2002; Marou 2005; Frasin et al. 2005; Badamassi 2006). Bu da açık bir varsayımı ortaya çıkarır: aile kendine özgü bir tutarlılığa sahiptir.

Dinamik ve çatışma kavramları, yaylaya çıkma esnasında (Lycklama 2000) ya da toprak üzerinde (Luxereau & Roussel 1997) tarımcılarla hayvancılık yapanlar arasında tek tük olan ama tekrarlanan çatışmalar gibi kaynakların paylaşımı konusundaki gayelerin incelemesinde kabul görmüş kavramlardır. Bununla beraber farklı dinamikler, tutarlı veya düşman olmak zorunda olmayan ailenin içinde bireysel mantıklar kümesi kavramı da aile için göz önünde bulundurulmalıdır. Kuşkusuz antropoloji ve psikoloji, bu anlamı tamamıyla taşır fakat sadeleştirme nedenlerinden ötürü bir yurt veya üretim sistemi gibi daha geniş ölçekteki incelemelerin konusuna bağlı olan yaklaşımlarda daha zor işlenir. Bununla beraber bu ölçek, projeler çerçevesinde kalkınmanın kabul ettiği ölçektir. Turner (1999), bir yaklaşımın bölgesel olduğu andan itibaren köylerle ilgili incelemelerde işlenen etkenlerin esgeçildiğini vurgulamıştır: Yine de ona göre küçükbaş hayvancılık yapan kadınların bireysel stratejisinin doğal kaynaklar üzerinde ve azalmakta olan yaylacılığın yeniden canlanmasını fazlasıyla geçerek bölgesel ölçekte verimliliğin artmasında giderek büyüyen bir etkisi bulunmaktadır.

¹⁷ Kendi anketlerimize göre her düğün, kızın ailesine verilmesi gereken başlık parasının dışında yaklaşık 1.150 avroya mal olmaktadır. İncelediğimiz birkaç köy, bu düğün masrafları enflasyonuna karşı ortak bir mücadele anlaşması yapmak için ciddi toplantılar yapmıştır.

¹⁸ Tabakski veya Aid-el-Kebir, fiyatının 5 veya 6 katı olan koyun alımlarına neden olmaktadır (normalde 30 avro iken 135 avro).

Bu andan itibaren araştırma ya da işlemselcilik için en uygun olan birimi seçmek gerekir; bunun da görüngüyü veya gözlemlenen örgütlenmeyi açıklamayı sağlayan uygun gelecek ve kapsayıcı olacak bir yapı oluşturan bir birim olmalıdır. Bu durumda bu birimler, araştırmacıların ve kalkınma işlemcilerinin düşünce sistemine özgü bir okuma çerçevesi oluşturmak amacıyla ve aynı konuyu hedef alarak inşa edilmiş açıklayıcı yapılar olarak kabul edilebilir. Nasıl ki bir harita gerçeğin kendisi değilse, bunlar da hiçbir surette gerçekliği oluşturamazlar.

İşletim birimi, karar birimi veya idare birimi terimlerine denk gelebilecek bir birim yaklaşımında birçok kavram birarada varolmuştur. Karşılaşılan faaliyet sistemlerine ve yerlere göre vurgu, bu ölçeklerden birine yapılacaktır. Bu birimler, karar (bireysel parsellerin idaresinde aile reisi ve aile üyeleri), idare çokluğuyla (ailenin bir üyesi aileye ait sürüyü idare eder, fakat farklı gelirlerden aile faydalanır) karşı karşıya kaldığı gibi faaliyetlerin çokluğuyla (farklı atölyeler, tarım, hayvancılık, aynı zamanda tarımsal ve tarım-dışı faaliyetler) ve ailenin farklı üyelerinin hedeflerinin çokluğuyla da karşı karşıya kalır. Faaliyet sistemlerde varolan çeşitliliğe bakacak olursak, kabul edilen birim hangisi olursa olsun, bu birim faaliyetlerinin dağılımına, aile arasında bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için kararlara ve görevlere göre istisnalarla karşılaşılabilecektir. Gastellu (1980) “Dostlarımızın Afrika’da bu kadar aradıkları ekonomik birimler neredeler?” başlıklı makalesinde haklı olarak bu yönü vurgulamıştır.

Diğer yandan böyle bir yaklaşım zorunlu olarak fiili olmayan iç denetimin toplumsal kurallarını varsaymak anlamına gelir. Akdenizli aile kültürünün görüşü, miras kurallarının varlığıyla biraz telafi bulmuş bir *Pater familias*’ın mutlak kudretini temel alır. Bu görüş, örf ve adetlere karışarak Nijer’e yayılmış ve özellikle kentsel alanda Müslüman değerlerinin bir referansı olarak sürekli bu görüşe başvurulmuştur. Bununla beraber taşra bölgesinde, Nijer’de karşılaştığımız toplumsal gruplarda aile reisinin rolü, dışarıya karşı önemli bir temsil, aile üyeleri arasında dengelemedir ve grubun sürekliliğinin teminatı görevine sahiptir. Fakat “mutlak” bir otoritesi yalnızca sınır durumlarda (birleşme) vardır ve aciliyet göstermeyen dönemlerle sınırlı kalır. Bu durumda bile 2005 yılının kıtlık, aynı aileden erkekler ile çocukların beslenme durumlarının arasındaki mesafeyi açıkça ortaya koymuştur (Sınır Tanımayan Hekimler 2005, Harragin 2006). Diğer yandan bazı bölgelerde (özellikle Zarmas bölgeleri) bir takım riskli görevler, büyükler tarafından bir kenara bırakılmadığı gibi bu görevler, her biri kendi hedef (kadınlar için parasal bir işlev, küçük erkek kardeşler için özellikle evlilikle toplumsal bir gösteriş) ve stratejilerine (ticaret ve bahçivancılık, göç ve ticaret) göre küçük erkek kardeşler ve kadınlar tarafından neredeyse resmi olarak üstlenilmiştir.

Kuşkusuz bu iktidar terazisi birçok dinsel ve toplumsal nedenden dolayı günümüzde sorgulanmaktadır. Bununla beraber kırsal ortama daha iyi denk geldiği için yan yana varolan ve karşılıklı bağlantılı küreler şeklinde aile üyelerinin karar kürelerini ayrıştırma fikri işin daha işlevsel olması için göz önünde bulundurulabilir: bu yöntem, tek karar verici olarak aile reisi fikriyle sınırlı kalındığında göremeyeceğimiz bazı çeşitlilikleri ortaya çıkarır.

2.3. Neo-Malthüscü Görüşün Yerel Olarak Sorgulanması

Nijer’in yağışlı bölgesi, yeniden konumlandırılması zorunluluğunu gerekli kılan toplumsal ve pratik değişimlere maruz kalmaktadır.

Bu değişimler, 50'li yıllarında kuzeydeki komşu lke Nijerya'nın sınırında ortaya çıkmıştır. Söz konusu değişimler, Ester Boserup (1965) tarafından tasvir edilip açıklanmışlardır: sınırlı mekâna göre köylülerin birçoğunun toprakları zengin tutmak için ekin, hayvancılık, çalı çırpı ve ev atıkları gibi gübre olma niteliğindeki her şeyi kullanmışlardır. Ağaç sayısı çoğalmıştır. Daha ziyade prestij sunan ineklere karşın daha dayanıklı ve bitkilerin kullanımını açısından daha etkili olduğu için aileler, küçükbaş hayvancılığı tercih etmişlerdir. Tarımsal olan ve olmayan faaliyetler çeşitlilik kazanmıştır. Bu görüngenün iki nedeni bulunmaktadır: birincisi yoğunlaşma ve çeşitlenme olasılıkları yaratan işgücünün daha elverişli olması, ikincisi de yerel ürünlerin piyasaya sürülmesini kolaylaştıran yerel pazarların çoğalmasıdır. Bu araştırmacı, bu tarımsal geçişin bir şans teşkil edebileceğini ileri sürmüştür. Bunun dışında bu gelişmenin bazı koşulları yalnızca yoğun bir nüfusun varlığıyla gerçekleştirilebilirdi. Şu an Nijerya'daki Hausa platosunda nüfus yoğunluğu km² başına 300 kişiye ulaşmıştır (Tiffen 2001). Görüngenü devam ederken, toprakların verimlilik düzeyleri, ağaç sayıları ve küçükbaş hayvan sayısı yükselmektedir (Haris, 1998). Dış katkı maddelerinin kullanımı (özellikle gübre) genelleştirilmiştir.

Nijer'deki bazı göstergelerde ilk başlarda düşük bir verimliliğe sahip olan topraklar, kapasitesini muhafaza etmekte ve daha erken yenilenmeyi başarmaktadır. Genel olarak ortalama tarım randımanı son yirmi yıl boyunca aynı eşikte kalmıştır (Mathieu 1998; La Rovere 2001), fakat bu durum, her şeye rağmen azalmadıkları anlamına gelmemektedir.

Kuzey Nijerya'da gözlemlenen görüngenü, artık ülke nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde de yani Nijerya'nın sınırdaş bölgelerinde de gözlemlenmektedir: nüfus, bu bölgelerde km² başına 200 kişiye ulaşmış ve yoğun tarımcılık yaygınlaşmıştır (Mortimore & Harris 2005). Boserüpçü görüşe göre çevre bozulmasının şu anki aşaması daha iyi bir korumaya ve doğal kaynakların daha iyi bir entegrasyonuna doğru seyretmektedir.

Bilimsel tarım düzeyindeki bu değişimlerin ötesinde, bütün toplum aslında başka bir düzene ve farklı bir örgütlenme biçimine doğru ilerlemektedir; bunun olumsuz neticeleri de bulunmaktadır.

Tarımsal kurallar anlamında ödeme gücü olan gelirli ekin piyasasının yaygınlaşmasından kaynaklanan toprağa ilişkin baskının ortaya çıkışı¹⁹ ve ailelerin ihtiyacı, bazı toprak sahiplerini ödünç verdikleri toprakları geri almak zorunda bırakmıştır. Toprak ödünç verme alışıldık bir şey iken, artık bu uygulama giderek azalmakta ve özellikle günümüzde çok nadir bir durum olmaktadır. Gerçek bir toprak piyasası oluşmuş ve günlük yevmiyeli işçi olarak (ırgat) çalışan topraksız köylüler ortaya çıkmıştır (Mortimore & Adams 2001).

Üreticiler arasındaki işbirliği forumları da azalmıştır: tarımla uğraşan ve hayvancılık yapanlar arasındaki geleneksel anlaşmalarda²⁰ bu bölgede neredeyse yok sayılmakta, “yerleşiklerin” yaylaya çıkanlara hayvanlarını emanet etme uygulaması, yaylaya çıkmaya ihtiyaç duymayan küçükbaş hayvancılığın çoğalmasıyla oldukça azalmakta; aynı zamanda tarlaların, hayvanlar

---

¹⁹ Nijer'de bölgelere göre satılan ekinlerini gelir ekinlerinden (Niebe, yarfıstığı, sebzeler ve mil) ayırt edebiliriz, yani tüketilen ve satılan ekin ve özellikle bu ürünleri için büyük bir piyasa oluşturan Nijerya çevresinde gelir kültürü.

²⁰ Eski verimlilik idare şekli: bu sistemde tarımcı hayvan yetiştiricisine, sürüsünü tarlalarında gezdirip gübrelemesi için yemek, mil veya para olarak ona bir ödeme yapmaktaydı; sürü sahibi, sürüsünü doyurmak için ekinlerin saplarını ve diğer otları kullanabilmekteydi.

tarafından ıgnettirilmesi alışkanlığı da yok olmaya yüz tutmakta; hatta bazı STK'lar geçiş koridoru kavramının yeniden tanımlanması için müzakere etmektedirler.²¹

Değerler de altüst olmuş durumdadır:

Başlarında bir babanın bulunduğu genişletilmiş aileler, demografik olarak yoğun olan bölgelerdeki gelirlerin ve karar tarzlarının çeşitlilik kazanmasını sağlayan çekirdek aile tarzına yer bırakmaya başlamıştır (Saqalli 2006). Bireysel göçler ve güzergahlar çoğalmaktadır (Timera 2001). Toprakların miras kalma biçimi her yerde aynı değildir: Ailenin en büyüğünün mülkiyetin genelini aldığı “geleneksel” tarz, toprağa bağlı baskıların az olduğu Nijer’in yağışlı bölgesinde hala egemen görünmektedir (Vanderlinden, 1998). Bu sistem küçük kardeşleri yeni topraklara doğru göç etmeye ittiği için nüfusun çok yoğun olduğu bölgelerde, toprağın erkek kardeşler arasında dağıtıldığı ve küçük kardeşlerin kimseye ait olmayan yeni topraklara gidip yerleşme hakkına sahip oldukları İslam mirası görüşüne doğru ilerlemiştir (Yamba 2005).

Daha genel olarak yasaların değişimi beklenmelidir: eski “Mülk” kavramına yapılan gönderme temel olarak eskilere, dayanışmaya ve cömertliğe saygıydı. Zenginliklerini müşteri ağlarına dayandıran çok büyük tüccarların dışında “izalah”ların yani orta zenginlikteki tüccarların ortaya çıktığına tanık olmaktadır; bunlar genelde genç, çekirdek aileden gelen ve dinsel düzlemde çok katı kişilerdir (Grégoire 1986).²² Bu yüzden bunlar bu yasallılığa dayanarak dayanışmalarını zekatla sınırlamaktadırlar ve böylece muhasebelerini öngörüp ailesel ve toplumsal zorunluluklardan kendilerini bağışık tutabilmektedirler. Bu nedenle bunların etikleri, Nijer tarzındaki bir kapitalizmin temelinde bulunan Weber’in (1905) “kapitalizmin temelinde bulunan Protestan etiğini” hatırlatmaktadır.

Son olarak biyo-fizik düzeyde daha zor olan ve aynı zamanda aristokratik ve/veya soylu değerlerin bireysel birikiminin reddedildiği bazı bölgeler, bu hareketten uzaklaşarak kayba uğrayabilirler: Kendi gözlemlerimize göre ülkenin batısında bulunan Zarma bölgesinin kuzeyi, tarlalara yönelik ilginin azaldığına tanık olmaktadır. Bu noktadan yola çıkarak yukarıda tasvir ettiğimiz görüngünün kuzey bir sınırının olup- olmadığını kendimize sorabilir; toplumsal örgütlenme biçimi gibi ortamın daha zor ve değişken koşulları, bu dönüşümleri işlevsel kılabilir. Siyasi eyleme ve bölgeye göre çok sayıda senaryo 3. şemanın gösterdiği şekilde sunulabilir.

Şema: Tarımsal Geçiş Şeması (Taşra Toplumlarının Feshi) (Jouve 2004)

Sürdürülebilir idare

Bozulma

Yatay koordinat: zaman

Dikey koordinat: nüfusun yoğunluğu, toprağa bağlı baskı

Çizgi: inen kısım: Malthüschü gelişme tarzı yükselen kısım: Boserüpçü gelişme tarzı

Noktalı çizgi: önlemler

Uzun noktalı çizgi: geri döndürülemez bozulma

---

²¹ Sürülerin geçişine yönelik ve tarlalara zarar vermemeleri için geniş koridor.

²² Bu saygınlık türü birkaç asırdır Hausa dünyasının bir parçasıdır, burada özgürlük olduğu andan itibaren ticaret ve toplumsal statü uyuşmaz kabul edilmekteydi: “Kim bir efendi gibi verirse bir efendi gibi yüceltilir” (Nicolas, 1975, cité par Raynaut *et al.* 1997/ Olivier de Sardan 2003): soydan gelen bir topluluk ile savaşı aristokrasisine dayanan bir toplumun karışımından gelen Zarma-Songhay topluluğu için bu geçerli değildir.

Bu andan itibaren kalkınma politikalarının uzun vadeli seçimleri, toprağı ve nüfusu koşullandıracaktır, nüfus ise bu eğrilerden birini takip edecektir.

2.4. Toplumsal-Ekonomik Değişimlere Eşlik Etmek

Duruşları karikatürleştirerek kalkınma seçimi, halkın çeşitli mantık boyutlarına uygun olmadığı için başarısız olmaya mahkûm bir müdahaleciliğı şart koşar mı? Toplumsal ve ekonomik gelişmeyi serbest bırakmak halkın büyük bir kısmının ve hatta kocaman bölgelerin bir kenara bırakıldıkları küreselleşmenin yerel bir örneğı mi olacaktır?

Malthüschü görüşün tehlikeli yönü eski sistemi model alması, sorunlarla ve çözümlerle bölgesel bakış açısına sahip olmasıdır. Böylece genelleşen göç, bir elverişlilik olarak değil de, yerel sefaletin basit bir göstergesi olarak kabul edilir;²³ fakat en az bir milyon kişiyle bu etkinlik, kişi başı her yıl en az 100 euroluk bir kazanç getirerek 100 milyon avro yapar ve bu da ülkenin en büyük dış finansman kaynağıdır! Bunun dışında, belli bir toplumsal ve ekonomik örgütlenme tarzının yansıması olan bu kaynakların kullanım şeklinin, doğal kaynakların durumunu belirlediğini düşündüğümüzde, nüfusun zenginlik ve konfor yaratma kapasitesi üzerinde doğal koşulların ağırlığının yükünü taşır. Bununla beraber bu görüşün gelecek nesiller için doğal kaynakların ana malını korumak gibi bir avantajı bulunmaktadır.

Ne kadar iyimser olsa da Boserup'un görüşü, bölgelerinde ve bölgeler arasındaki eşitsizliklerin güçlenmesini ve krizlerden dolayı olduğu gibi kentlere, komşu ülkelere veya gelişmiş ülkelere doğru köylülerin büyük bir kısmının göçüyle köylünün gücünün kaybolmasını şart koşar. Bu değişimlere yön vermek isteyen çalışmalar olmadan tetiklenen kalkınmanın bu değişimlere karşı çok az bir ağırlığı olacağı düşüncesiyle bir salıvermişliğe götürebilir. 60 ile 70'li yıllarda Hindistan'da yapılan yeşil devrim ve aynı zamanda 19. ve 20. asrın²⁴ Avrupası bize bu sakınmazlığı düşündürtebilir. Son olarak tarımsal geçiş, **zorlanmış ve aralıksız olarak sınır bir durumda bulunan** toplumun genel bir değişimini temel alır. En iyi durumlarda bile krizlerin birbirini takip edeceği uzun bir dönemi göz önünde bulundurmak gerekir. Bu andan itibaren kalkınma eyleminin problematiğı, bu süreçlere nasıl eşlik etmesi gerektiğı şeklinde yer alır.

3. Sahanın Metodolojik Yaklaşımı

3.1. Bilgi Arayışı

Giriş anlamında temel araştırma ile araştırma/kalkınma/eylem kümesi arasındaki farkı belirtmek kanaatimizce önemli bir noktadır. Bu faaliyete gerekli olan fonların bir kısmı kalkınma yardımıdan veya amacı Güney ülkelerine destek sağlamak olan özel bağışlardan geldiğinde birincil yasallık kriteri bu amacın gerçekleşmesi konusunda iç katkısına bağlı kalmalı değil midir?

İdeolojik bir popülizme düşmeden bu kriter kabul edildiğinde, bu bağlamda bir araştırmanın amacının meşruluğunu yeniden tanımlamak gibi bir avantajı vardır. Söz konusu olan ne kadar göze alınabilirse de amaç, farklı bilimsel disiplinlerde temel keşifler yapmak değildir.

²³ “Afrikancı”nın Fransızca'daki eşanlamlısı “göç”tür; bu sözcük şehirlere göçe gönderme yapar, Avrupalı kırsal kesimin kentlere doğru kesin göçü, kendi bölgelerindeki kalkınma koşullarına tutunamama itirafı ve aynı zamanda kalkınma işlemcilerinin başarısızlıklarının itirafı.

²⁴ Fransa'daki tarım işletmeleri -1950'de 3 milyon- 2005'te 600.000 kadardır.

Fonların çok nadir olduğu bir bağlamda bu çalışmalarını, belirlenmesi gereken ihtiyaçlara bir cevap gibi daha çok “piyasa” tarzında bir yaklaşıma endekslemek bize daha meşru görünmektedir. Böylece yerölçümüne göre daha büyük bir verimliliğe sahip olan tahıl sektörü, daha önemli bir araştırmadır. Bu sonuçların az yayılmasına karşın, örneğin ürün kullanıcıları arasında yapılan anketleri temel almak gibi daha açık tanımların yön vereceği çeşitlerin seçimine yönelinmesini umut etmekteyiz.

İkinci metodolojik nokta, etkenler arasındaki araştırma ile bunlardan doğan yükün araştırması arasındaki farktır:

Nijer’deki kalkınmaya yönelik araştırmaların en önemli sorunu, coğrafi bölgelerle ilgili ve uzun zamansal dizileri içeren güvenilir istatistiklerin olmamasıdır. Bu eksiklik, özellikle tarımsal faaliyetlerle (işlenen alanların, sürü kiralama ve üretimlerin gelişimi) ve iş gücünün ve toprak idaresinin dinamiklerine ilişkin etkenlerle ilgili olduğunda son derece sınırlayıcı olmaktadır. İncelemede en önemli nokta, bunların anket verilerini temel almasıdır (CARE 2002).

Araştırma ajansları bu noktadan itibaren çok sınırlı olur: Ne olursa olsun değişkenlerin incelemesini sağlayan istatistik, anketlerin oluşturulup uygulanması, her şeyden önce araştırılması gereken değişkenlerin tanımlarını gerektirmektedir (Olson *et al.* 1999). Bunlar, araştırmacıların tecrübelerini veya özel bir topluluğun konsensüsünü, temel postulatları tarafında önceden tanımlanabildiği gibi özel bir sorunla veya gayeyle ilgili bir finansmana cevap da olabilir. Aynı zamanda bu niceliksel yaklaşımlarda göz önünde bulundurulacak parametrelerin hiyerarşikleştirilmesini ve belirlenmesini sağlayacak olan ön niteliksel anketler tarafından da tanımlanabilirler.

Seçim, aslında tamamen amaçlanan hedefe bağlıdır:

Örneğin çocuklardaki beslenme bozukluğunun göstergesi olarak okullardaki çocukların düzenli olarak yük olması gibi (UNICEF ve Nijer Hükümeti 2000) ya da nüfusun ihtiyaçlarını temsil ettiği kabul edilen bir dizi ürünün piyasalardaki fiyatının düzenli olarak kaydedilmesi (SIM Cedeames 2002) gibi bir görüngünün incelemesine dair profesyoneller arasında kabul edilen bir değişkenin takibi, göstergelerin temel alacağı yeni bilgilerin toplanmasını gerektiren niteliksel kampanyalar düzenlenmesini gerektirmez. Buna karşılık çölleşme (ROSELT-Nijer 2006) veya fakirlik (AQUADEV 2004) gibi uzun vadeli değerlendirmelerle ilgili göstergelerin inşası, ilk olarak bu göstergelerin taranıp bulunmasını gerektirmiştir. Daha genel olarak bir meşruluk, kalkınma-araştırma yaklaşımını temel aldığında, bilinen etkenlerin yükü konulu araştırma, bilgi toplanmasındaki niceliksel bir yaklaşımı gerektirir, oysa bu etkenlerinin niteliğiyle ilgili bir araştırma, bunların “envanterini” gerektirir ve bunu da niteliksel yaklaşımlardan geçerek yapmalıdır.

Birleşik yöntemler, sosyal bilimlerde kalkınmacılar ve araştırmacılar tarafından bilinen yöntemlerdir: klasik sosyo-antropolojik anket “katılımcı gözlemi”, yerel izlenimleri ve yaşam öykülerine çok açık görüşmeleri birlikte yürütülerek göz önünde bulundurulabilir. Bu yaklaşımların en büyük sorunları, bunların gerçekleşmesi için gerekli olan zaman, olası maaş maliyetleri ve disiplinler arası çalışmak isteyen kalkınmacılarca ve diğer bilimsel topluluğun üyelerince mevcut durumda kullanılamaz olan sonuçlar olmasıdır. Bonnal (1997) şunu vurgulamıştır: “Antropolojinin en büyük eksikliği [...] eylem değil de bilgi üretmesidir; antropologun gerçekliğe ilişkin çizdiği ayrıntılı ve çok biçimli tablodan yola çıkarak nasıl bir eylem örgütlenebilir?”

Bununla beraber bu disiplinin eyleme yönelmiş bir branş olan toplumsal antropoloji, Sahel bölgesinde ve özellikle de Nijer’de “ortaya çıkıp gelişmiştir” (Olivier de Sardan 2003a): mutlak anlamda geçerlilikleri tartışılrsa da kullanılan araçlar daha işlevsel, kalkınma aktörlerinin daha rahat ulaşabildikleri ve “görüş açıları ve tepkileri” konusunda zenginleşmelerini sağlayan yöntemler geliştirmeyi sağlamıştır (Lavigne-Delville 1999).

Bu metodolojik araçlar, bir rehber eşliğinde yarı-açık bireysel görüşmelerini, MARP²⁵ (Chambers 1994; Dunn 1994; Lavigne-Delville *et al.* 2001; Loader & Amartiya 1999; Sontheimer *et al.* 1999) adındaki zorunluluklara ve yapılar (Olivier de Sardan 2003b), dinamiklere ve aynı ECRIS²⁶ (Olivier de Sardan, 2003) denilen ölçekteki çatışmalara, PIP²⁷ (Lamballe & Gauthier 2001) adındaki yerel kalkınma eylem planlamaya ilişkin köylüler düzeyinde bilgi edinme ve biriktirme yöntemlerini içerir. Son olarak bölgesel ölçekte, ZADA²⁸ (Bonin *et al.* 2001; Caron 2001; Saqalli 2006) yöntemiyle zorunluluklar ve yapıları tanımlamak için yerel algıları temel alan bölgelere ayırma yöntemini ele aldık.

Her şeyden önce yerel değişkenlerin bir sayımının oluşturulması, Nijer’de nüfusun ayrıştırılmış bir şekilde etkileyen her tür zorunluluklara belli bir yaklaşım ve bunların hiyerarşikleştirilmesini göz önünde bulundurmamızı sağlamaktadır. Bununla beraber her türlü eylem projesinin bu incelemeleri temel alarak açığa tasavvur edilmiş olması gerekir.

3.2. Hangi Eylem Tarzı İçin?...

Kalkınma “piyasası”ndaki mevcut olan farklı arz türlerini ele almamayı tercih ettik, çünkü bunlar nitelik ve birleşik disiplinler açısından farklı olmakla birlikte (krediler, formasyon ve eğitim, altyapı, kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesi, yoğunlaşmaya destek, vs.) ve aynı zamanda bunların uygulanma tarzları da farklıdır.

3.2.1. Yerel Olarak Yapı Nasıl Örgütlenir?

Proje yaklaşımı 20 yıldır Nijer’de kalkınma örgütlenmesinin en temsilci tarzıdır (Hambally 1999). Bu da her biri yapılacak eylemlerin yansması olan biyofizik ve ekonomik nesnel kriterlere göre ve yüzölçümünün elde edilen finansmanlarına bağlı olduğu birkaç köyü biraraya toplayan coğrafik bölgenin tanımından ibarettir. İmkân eksikliğinden dolayı işlevsizleşen devlet tarafından ortaya koşulan “teknik servisler” yaklaşımının yerine geçmiştir (Maman 1992).

Proje yaklaşımının ilkesi, bir bölgeye bütüncül olarak yaklaşmaktır. Bu yaklaşım, sermaye sahiplerinin kısa vadeli finansman tarzlarına da çözümdü ve ayna zamanda küçük ölçekte işleyerek, ulusal ölçekteki müzakerelerden biraz kurtulmaktır. Aslında bir postulatı temel alır: ortadan kaldırılması gereken zorunluluklar yereldir ve ancak yerel olarak çözülebilirler (Batterbury 1998; Lazarev & Arab 2000).

Bununla beraber bu zamansal ve mekânsal sınırlama yerel stratejileri etkileyen dış insan dinamiklerinin yitirilmesine de neden olmaktadır. Ortaya çıkan “program” yaklaşımları (Gérard 2002), daha uygun oldukları için daha kalıcı ve mekânsal olarak daha dinamik olmaları açısından bir cevap niteliğindedirler, çünkü yalnızca yerel isteklere cevap

²⁵ Hızlandırılmış Katılımcı Araştırma Yöntemi (İngilizce PRA)

²⁶ Stratejik Grupların ve Çatışmaların Hızlı Belirlenmesi İçin Ortak Anket.

²⁷ Hedef Olarak Müdahalelerin Planlaştırılması.

²⁸ Aktörlerin Zonage A Dires.

vermektedirler. Bununla beraber başlığın ötesinde bir program herhangi bir nedenden dolayı sınırlandırıldığı anda proje haline tekrar dönmüş olur. Bu yaklaşım, ağır olmasından dolayı çok eleştirilen ve yalnızca eskisinden daha iyi donatılmış devletin “hizmet” yaklaşımının yerini tutabilecek bir yaklaşım değil midir?

Son olarak ilk aşaması vergi gelirlerinin bir kısmını yerel otoritelere vermeyi amaçlayan bir merkezîyetçilikten arındırma olan kantonların bucağa topluca mal edilmesi²⁹ (Gouvernement du Niger 1998; Batterbury & Fernando 2006), her tür kurumun görüşmesi gereken sürekli olacak yerel bir aktörü yaratarak daha iyi bir eylem programını oluşturmayı sağlar.

3.2.2. Yerel Olarak İşlevlerini Nasıl Belirler?

Seferber edilen disiplin alanının veya alanlarının ve birleşik işlem tarzlarının, gerçekleştirilmiş olan ön araştırmalardan çoğu kez bağımsız oluşu üzüntü verici bir durumdur. Farklı işlem tarzları arasında bu düzeyde bir ayırım yapmak bize ciddi görünmemiştir. Farklı işlemci tarzları arasında farklılıklar olduğu kesindir (köylü örgütlenmeleri, kalkınma STK’lar, BM kurumları, Finansal Kalkınma Yardımı tarafından finanse edilen devlet programları). Bununla beraber uygulamada kullanılan yaklaşımlar, kurumsal nitelikten kısmen bağımsız gibi görünmektedir³⁰; muhtemelen bağımsızlık anlamında daha çok sermaye sahiplerine ve bu kurumların başında bulunanların ideolojisine ve formasyonuna bağlıdır:

Niteliksel ve ardından niceliksel farklı araçlar, bu duruşu bir nebze olsun sınırlamayı sağlamaktadır. Bununla beraber bunların uygulama tarzı yine de seçimlere bağlı kalmıştır. Bir teşhisin sonuçları, bir projenin hedefleriyle karşıt olduğunda neler olur?

Teşhisin ötesinde yaptırım zordur:

Sermaye sahiplerinin işleyiş tarzlarının, eylemin üzerinde ciddi yankıları olabilir. Hedeflerin sermaye sahibinin isteklerine uyarlanması, işbirliklerin niteliği, finanse eden ülkenin veya uluslararası kurumun kökeni, talepte bulunan ülkenin kökeni ve finansmanın miktarı yalnızca denendikten sonra değerlendirilmesi yapılabilen eylemin ciddiyetinden daha önemli karar parametreleridir. İki örnek verelim:

- Değerlendirme tarzı işlemcinin politikasının biçimini değiştirebilir. Böylece sermaye sahibi köy değil de grup başına yardım etmeye karar verdiği için -çünkü bunun denetlenmesinin daha kolay olduğunu düşünmekteydi- köylü gruplaşmaları çoğaltan bir köylü örgütlenme gözlemleyebildik. Kuşkusuz gruplaşmalar daha önce de vardı ama “porze”yi ve bunun olumlu etkilerini bekleyen bir köylü listesinden ibaretti.

- Büyük sermaye sahiplerinden fon talepleri (BM, AB ve diğer gelişmiş ülkeler) çok ağırdır. Hepsi de minimum bir müdahale miktarı şart koşarlar: bu da şu anlama gelir ki, küçük olan eylemleri desteklememektedirler.³¹ Sonuç olarak ortaya çıkan bu deformasyon, daha ilerlemeci bir çalışmadan ziyade, projenin genişletilme ve onu daha görünür kıılma isteğinden kaynaklanmaktadır(Jepson 2005).³²

²⁹ Elde edilen gelirin bucakların bütçesi ile geleneksel otoritelere verilen fonlar arasında dağıtım meselesi günümüzde hala gündemi teşkil etmektedir.

³⁰ “Porze” (Zarmaca, Fransız kelimesi “projet”nin uyarlaması) terimi, yerel olarak bir bütün olarak görülen bu eylemlere işaret eder.

³¹ Söz konusu olan sınır prosedürlerin uygulanmasında bu ülkelerin memurlarının saat başı maliyetlerine bağlıdır.

³² Bu sonuçlardan en şaşırtıcı olanı, sonraki planlardan tekrar aynı miktarda finansman istediğinde bulunabilmek için çok yıllık bazı planların sonu gelmeden paraların harcanmasıdır.

Aynı şekilde işlemci tarafından uzmanlık ve imtiyaz eksenlerine bağlı birkaç etken eylemi aşırı derecede belirler: örneğin su idaresinde uzmanlar grubundan oluşan bir STK bile su ve ona bağlı sorunlarını kendi meslekleriyle bağdaştırırlar. Geri dönüş etkisiyle projeler konusunda biraz pratiği olan köylüler bazı ayırıcı göstergeyle işlemcilerin hedeflerini kolayca ayırt edebiliyorlar³³ ve böylece projenin kendilerine verilmesini garanti etmek için cevaplarını ona göre veriyorlar (Olivier de Sardan et al. 1995; Biershenk et al. 2000).

Bazı tarzlar, proje referansları anlamında kendilerini dayatır. Bu taşıyıcı temaların kendiliğinden geçerliliklerinin ötesinde (tür, katılım, disiplin ötesi, sürdürülebilir kalkınma, vs.) biçimin (sözcük işlemin sunumunda birkaç kez geçmelidir), derinliğin önüne geçip geçmediğini sorgulayabiliriz (Bonnal *et al.* 1997). Böylece çoğu zaman büyüleyici bir şekilde kullanılan “katılımcı” sözcüğü yalnızca bütüncül anlamında bir güce sahiptir: katılım, müzakere, aktörlerin çokluğu, memnuniyetsizliklerin, çatışma ve karşıtlıkların göz önünde bulundurulmasını şart koşar (Olivier de Sardan & Dagobi 2000).

Bu açıdan Bonnal’ın (1997) kullandığı “metodolojik kötümserlik” yaklaşımına tamamen katılmaktayız: “çoğu zaman belli belirsiz ve gizli kalan ancak katılımı öne çıkartması gereken ortamlarda baskın olan eleştirileri açığa çıkarmak söz konusudur. Bunlar çıkar çatışmalarından, özel bağlarla ilgili yetersiz bilgilerden, zamansızlıktan ve idari prosedürlerden kaynaklanan zorluklarla ilgilidir”. Bilgileri ortaya çıkarmak, politik kariyeri üstlenmek ve hedeflenen bir eylemin katılımcı bir uygulamasında oluşturulmuş seçimleri sırtlamak:

- “Katılımcı yaklaşımın uygulamasının ilham verdiği eleştirileri veya memnuniyetsizlikleri açıklamak;
- Hepsi de “sosyolojik olarak normal” olan durumlara denk geldiğini göstererek ve yerel koşulları ve sosyo-ekonomik çevreyi göz önünde bulundurarak bunları dramatikleştirmemek;
- Katılım sınırlarını ve zorluklarını bütüncül olarak üstlenerek bunları yapıcı kılmak.”

Gizli kalmış karakterde ve bunu ele alış biçiminde katılımcılığın gerçek eylemi yer almaktadır (Turner 1999). Bir çatışmanın sorumluluğu her zaman kuruma düşmez ve bazı durumlar öylesine gergin (Laurent 2000) veya dolambaçlıdır (Laurent 1994) ki pek bir şeye girilemez: Bazı sorunları ortaya atarak işlemci, gizli olan bazı çatışmaların su yüzüne çıkmasına neden olmuş olabilir. Ama aynı zamanda müzakerelerle sonuca bağlanmış ve koşullandırılmış çözümleri de ortaya çıkarabilir. Ama bütün siyasi süreçlerde olduğu gibi zaman ve güven gerektiren bir süreçtir bu, bunlar da ölçülmesi zor ama toplumsal girişimler için temel beşeri kriterlerdir.

3.3. Kıtık ve İnsani Cevap

Ekim 2004- Ekim 2005 tarım kampanyası döneminde Nijer’i sarsan kıtlık, Nijerlilerin birçoğunun içinde yaşadıkları bu sınırlı yapısal koşullara karşı bu bağlamda bir besin krizinin ne olduğunu tanımlamanın aslında ne kadar zor olduğunu ortaya çıkarmıştır. Temmuz 2000’den itibaren uygulanmaya konmuş olan erken uyarı sistemleri³⁴ ekinlerin azlığını haber vererek (AGRHYMET Publication Group 2004) ve Ekim 2004’te çekirge baskınına kalkınma ajanslarına haber vererek (Samson 2005) rollerini tamamıyla yerine getirmiştir. Bununla

³³ Aracın üzerine logo, kıyafet ve materyal, dil ve konuşma tarzı, vs.

³⁴ Gıda yeniden dağıtımının hükümet sel idare mercii, “Karma Müzakere Komisyonu” nun (Comission Mixte de Concertation, CMC) temel aldığı Famine Early Warning Systems Network (FEWS).

beraber alarm, yalnızca Şubat 2005'ten itibaren verilmiş ve yardım da aynı yılın yalnızca Nisan ayında ulaşabilmiştir. Harragin'e (2006) göre bu karışıklık üç etkene dayanmaktadır:

- Yapısal kriz, bağlamsal felaketi içinde boğmuştu: Nijer'in kırsal kesimlerinde egemen olan kötü kronik beslenme durumu, her zamankinden daha ciddi bir krizin fiili oluşunun fark edilmesini zorlaştırmaktaydı: Harragin, kalkınma aktörlerinin yerel olarak ne kadar etkinlerse bir o kadar da krizi gözleyemediklerini belirtmiştir.
- Az veya çok veri, bilgi eksikliği: Beslenme krizinin varlığını yalanlamak veya doğrulamak amacıyla bazı aktörler (özellikle BM) geniş çapta araştırma başlatmışlardır. Bunları gerçekleştirmek için gereken zaman ve elde edilen bilgilerin işlenmesi, yığınla çelişkili rakamsal bilginin gelişi, bir konsensüs oluşturmayı sağlayamazdı (Boureima *et al.* 2003). Bunun dışında bilgi açısından düşük elverişlilik, verilerin niteliğini değiştirmekteydi; böylece Sınır Tanımayan Hekimler, STK'nın Maradi bölgesinde art arda beslenme merkezleri açması, beslenme bozukluğu çeken çocukların sayısının olağanüstü bir yükselmesini beraberinde getirmişti, bunun da ya STK'nın coğrafik uygulama alanının büyümesi ya da krizin genişliğinin bir göstergesi olarak görülebilirdi (Sınır Tanımayan Hekimler 2005). Bu durumda merkezlerin açılmasına düşen payı, ciddi beslenme bozukluğuna, bilgi yaratmaya ve bilginin kendisine düşen paydan nasıl ayırt edebiliriz?
- Aktörlerin kurumsal duruşları cevaplarda sapmalar meydana getirmekteydi: Hükümet, BM kurumları ve yardım amaçlı STK'lar krizle ilgili sayısız etken üzerinde çalışmışlardır. İlk iki aktör ticari ağları ve varolan düzenleme uygulamalarını yok etmek istemezken (Nijer Hükümeti 2002), yardım amaçlı STK'lar gıda açısından acil ihtiyaçlara cevap vermek istemekteydiler. Aşağıdaki tabloda kabaca duruşların gelişimini sunduk:

	Hükümet	BM Kurumları	Yardım amaçlı STK'lar
Krizin kökeni	Az yağmur & çekirgeler	Az yağmur ve çekirgeler, doğal kaynakların aşırı kullanımı	Az yağmur ve diğer işlemcilerin piyasa mantığı
Coğrafik genişlik	Maradi ardından bütün yağış bölgesi	Bütün yağış bölgesinde birkaç nokta	Birkaç nokta dışında bütün yağış bölgesi
Şiddet	Kıtlık ve ardından açlık	Açlık	Açlık
Eylem tarzı	Ortalama bir fiyata tahıl satışı	Ortalama bir fiyata tahıl satışı ve dağıtımı	Bedava gıda dağıtımı

Son olarak işlemciler ile halk arasında ve işlemcilerin kendi aralarında bilgi paylaşımının önemini ve aynı zamanda ihtiyaçlar temelinde tanımlanan cevapların gerekliliğini burada vurgulamak istiyoruz: Yoğun bir şekilde gıda dağıtımları, temel gıda ürünlerinin fiyatlarında bir değişmez değişken haline gelmiştir³⁵ ve tüccarların da erken davranmaları, büyük fiyatlar noktasında dengesizlikler meydana getirebilmektedir (Tahirou & Sanders 2006). Özellikle bilgi, vaktinde herkese ulaştırılmadığında ve paylaşılmadığında veya dağıtım dış etkenlere bağlı olduğunda (haber verme etkisi, gıda stoklarını eritme kaygısı, Watkins & Von Braun 2004) dağıtımın yeri, vakti ve genişliğiyle ilgili bilgi kısıtlı olduğu için bu dolambaçlı çareler bazı kişilerin spekülasyon yapmasına imkan verir ve bu da özellikle belirsiz yıllarda varolan krizlerin büyümesini beraberinde getirir (Marinho 2006).

³⁵ Buna iki etken eklemek gerekir: Her rasatta kurların düşüşü ve tüketimin esnek olmayışından fiyatların değişmesi.

Gıda krizi dönemlerinde acil durum politikaları aslında kalkınma politikalarının uç yansımalarıdır: bir eylemin gerçekleşmesine yönelik eksiklikleri ve zorlukları çoğaltır. Lojistik, anlayışsızlık ve ideoloji problemleriniz canlanmış olur ve bunların etkileri daha güçlüdür. 2005 tarihli kriz, kalkınma ve acil yardım işlemcilerinin ne tür bir güce sahip olabileceklerini göstermiştir. Bununla beraber bu işlemcilerin ideolojik duruşlarının ve postulatlarının ülke çapında ne kadar büyük bir siyasi etkiye sahip olduğunu kabullenip üstlenmeleri anlamında bu rol bütüncül olarak yerine getirilmelidir.

Sonuç

Bu ülkenin kalkınma ve araştırma işlemcilerinin davranışlarına yönelik belirleyici görünen bazı paradigmlar etrafından mevcut gayeleri ele almaya çalıştık: Tarımla uğraşanlar, devlet temelinde yalnızca doğal kaynak üretmezler, bunlar daha çok köylü kesimi oluştururlar, yani bunlar dış kaynaklar kullanırlar, köylerinde ve köylerinin dışında başka şeylerle meşgul olurlar. Bunu da her zaman güvenliğin ve toplumsal ilişkilerin önemli olduğu üretici bir mantık dâhilinde yapmazlar. Her ne olursa olsun ailelerde herkesin özel hedefleri, düşünme ve farklı uygulama tarzları vardır.

Kalkınma işlemcileri bazı ideolojik ve politik kriterlere göre işlerler:

- Toplumları etkileyen etkenlerin tanımı,
- Özel sahalarında bilgileri toplama ve inceleme tarzları,
- Kalkınma eylemlerini sıralama tarzı, öncelikleri ve sunuşları,
- Bunların uygulaması.

Mademki kalkınma ve/veya insani yardımı amacı ilkesel olarak ideolojik ve politiktir bu durumda bu seçimleri üstlenmek ve açıklamak gerektirmektedir. Etkiyi yerel politika olarak görmemek özel hedefler temelinde eylemin belirlendiği ve bunlardan doğan çatışmaların gözardı edildiği anlamına gelmektedir. Oysa bu çatışmalar, normalde ve doğal olarak idare edilebilirler.

Bu alt üst olmalara tanınan terim ne olursa olsun, kriz veya geçiş halinde bulunan toplumların büyük bir kısmına karşılık işlemciler, bilimsel, siyasi ve ideolojik duruşlarla açıklanan eylemler aracılığıyla tepki verirler. Bölge ölçeğinde tarım sistemini, aileleri ve bireyleri inceleme ve anlama tarzı yerel olarak çok ciddi bir etki olabilir. Bu andan itibaren bu eylemlere iki meşruluk biçimi önermekteyiz:

- Açıklamayla meşruluk: hedefler ve metodolojiler, yerel siyasi seçim olarak açıkça belirtilmelidir,
- Yerel meşruluk: bir eylemin açıklanması, düzenli olarak değerlendirilmesi gerekir ve bu da yalnızca dış işlemciler tarafından yapılmamalıdır. Kolektif programlar gerçek bir yerel talepten geldiğinde meşrudur. Bu meşruluk, tedrici ve işlemci, aracı ve toplum arasında inşa edilmiş ilişkiler oyunuyla oluşurken, seçim, referandum ve sondaj gibi göstergeler aracılığıyla değerlendirilir.³⁶

Bu iki eylem meşruluğuna iki etkeni eklemek bize gerekli görülmüştür:

- Bağımsızlıktan dolayı arzın müdahalede bulunmaması: Hizmetler rolünün sosyo-ekonomik değişimlere işlemciler sunarak ya da destekleyerek güçlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ortaya çıkan eylemlere eşlik etmek ya da başka yerde bilinen eylemleri “menü

³⁶ Gelişmiş birçok ülkenin merkeziyetçi olmayan (décentralisé) politikaları partiler arasında yerel seçimleri şart koşmaz mı?

şeklinde” hizmetler portföyü gibi sunmak söz konusudur. Bunları tetiklemek, toplumsal bloklara (“Neden inisyatif daha önceden ortaya çıkmadı”) neden olup başarısızlık durumunda yeni inisyatifleri de yavaşlatabilir.

- Devamlılık: Kısa vadeli projeler (çoğu zaman üç yıllık) bütün düzeylerde uygulanan araçların haksız kullanımını beraberinde getirir ve bunların topluluk ölçeğinde geçerli olan eylemleri yıkılır. Sürekli olan projeler sürdürülemez olabilmektedir ve noktasal taleplere cevap veren işlemci olarak daimi destek hizmeti fikri bize ilgi çekici gelmiştir. Dışa bağlı biçim değişken olabilir, ulusal kamu hizmetleri, BM’nin veya başka sermaye sahiplerinin kalıcı programları veya sübvansiyon verilen özel hizmetler. Bununla beraber bir kalkınma işleminin etkili olması için belli bir süre beklemek gerekir.³⁷ “Acele etmek” başarısızlık anlamına gelir.

4.Referanslar

- Abdoulaye Tahirou & Lowenberg-DeBoer John (2000). Intensification of Sahelian farming systems: evidence from Niger. *Agricultural Systems* 64, 67-81.
- AGRHYMET Publication Group. (2004). *Mensuel Agrhymet*. M05, s 21. CILSS.
- AQUADEV (2006). *Rapport d’enquête sur la campagne de MARPs*.
- Augusseau Xavier, Cheylan Jean-Paul, & Liehoun Edwige (2006). Dynamiques territoriales de l’agropastoralisme en zone de migration : niveaux d’organisation et interactions. *Cahiers d’études et de recherches francophones / Agricultures* 13, 488-494.
- Badamassi Fatoumata. (2006). *Le warrantage au Niger : Une technique de crédit pour lutter contre la pauvreté rurale? Cas des femmes de l’Union Tonougakay Ni Bonga de Saboudey Carre*. s. 61. Ecole Supérieure de Commerce de Dakar.
- Baidu-Forson J. (1999). Factors influencing adoption of land-enhancing technology in the Sahel: lessons from a case study in Niger. *Agricultural Economics* 20, 231-239.
- Banoïn Maxime & Guenguant Jean-Pierre (1999). Les systèmes agraires traditionnels igériens dans l’impasse face à la démographie. In 'Jachères et systèmes agraires'. Floret Christian & Pontanier Roger (Eds.) 14pp. CORAF/Union Européenne: Dakar.
- Batterbury Simon (1998). Local environmental management, land degradation & the 'gestion des terroirs' approach in west Africa : policies & pitfalls. *Journal of International Development* 10, 871-898.
- Becker Christian T., Faber Malte, Hertel Kristen, & Manstetten Reiner (2005). Malthus vs. Wordsworth: Perspectives on humankind, nature & economy. A contribution to the history & the foundations of ecological economics. *Ecological Economics* 53, 299-310.
- Biershenk Thomas, Chauveau Jean-Pierre, & Olivier de Sardan Jean-Pierre (2000). *Courtiers en développement. Les villages africains en quête de projet*. APAD-Karthala: Paris.
- Bonin Muriel, Caron Patrick, Cheylan Jean-Paul, Clouet Yves, & Thinon Pascal (2001). *Territoire, zonage et modélisation graphique: recherche action et apprentissage*. *Geocarrefour* 73, 241-252.
- Bonnal Jean, Chauveau Jean-Pierre, Lebas Pierre, Lavigne-Delville Philippe. (1997). *La Dynamique des Sociétés Rurales Face aux Projets Participatifs de Développement Rural: Réflexions et Propositions d’Action à Partir d’Expériences d’Afrique de l’Ouest*. FAO. 11. Rome.
- Boserup Ester (1965). *The conditions of agricultural growth; the economics of agrarian change under population pressure*. London.

---

³⁷ G. Duby “Histoire de la France rurale tome 3” adlı eserinde Fransız köylülerinin birikimlerini Credit Agricole bankasına güvenip oraya yatırmaları yarım asır almıştır, oysa bütün bu süre boyunca bu banka kasabalarında vardı.

- Boureima Alpha Gado, Chérif Chako, Maïkoréma Zakari. (2003). Plan National d'urgence du Niger : analyse rétrospective des crises alimentaires et des réponses apportées. Gouvernement du Niger. s. 113. Niamey.
- CARE. (2002). Household Lifestyle inquiries result for Niger, CARE Project. 135pp. Niamey.
- Caron Patrick (2001). Modélisation graphique et chorèmes : la gestion des parcours collectifs à Massaroca (Brésil). Mappemonde 62, s. 21.
- Chambers Robert (1994). Participatory rural appraisal (PRA): Analysis of experience. World Development 22, 1253-1268.
- Courade Georges (1989). Le risque d'insécurité alimentaire : de l'imprudence écologique au démantèlement de l'Etat-providence. In 'Le risque en agriculture'. Eldin Michel & Milleville Pierre (Eds.) s. 575-597. (INRA-SAD: Paris.) de Rouw Anneke & Rajot Jean-Louis (2004). Nutrient availability & pearl millet production in Sahelian farming systems based on manuring or fallowing. Agriculture, Ecosystems & Environment 104, 249- 262.
- Derriennic Hervé (1977). Famines et dominations en Afrique Noire: paysans et éleveurs du Sahel sous le joug. Paris.
- Dunn Tony (1994). Rapid Rural Appraisal: A description of the methodology & its application in teaching & research at Charles Sturt University. Rural Society 4.
- Ehrlich Isaac & Luib Francis (1997). The problem of population & growth: A review of the literature from Malthus to contemporary models of endogenous population & endogenous growth. Journal of Economic Dynamics & Control 21, 205-242.
- Fraslin Jean-Hervé, Doucet Gérard, Binet Jean. (2005). Mission de capitalisation des expériences de crédits garantis par le warrantage de produits agricoles. 101pp. ICAR.
- Gado Boureima Alpha (1993). Une histoire des famines au Sahel : étude des grandes crises alimentaires (19ème-20ème siècle). L'Harmattan: Paris.
- Gastellu Jean-Marc (1980). Mais où sont donc ces unités économiques que nos amis cherchent tant en Afrique? Note Méthodologique. Cahiers de l'ORSTOM 17, 9pp.
- Gérard Bruno. (2002). Projet Aide à la décision full proposal. 41pp.
- Gérard Bruno & Buerkert Andreas (2001). Estimation of spatial variability in pearl millet growth with non-destructive methods . Explanatory in Agriculture 37, 373-389.
- Gouvernement du Niger. (1998). Plan National de l'environnement pour un développement durable : volet des actions à court terme. Ministère du plan.
- Graef F. & Haigis J. (2001). Spatial & temporal rainfall variability in the Sahel & its effects on farmers' management strategies . Journal of Arid Environments 48, 221-231.
- Grégoire Emmanuel (1986). Les Alhazai de Maradi, Niger: Histoire d'un groupe de riches marchands sahéliens. Paris.
- Guenguant Jean-Pierre, Banoïn Maxime, Quesnel André. (2002). Dynamique des populations, disponibilités en terres et adaptation des régimes fonciers : le cas du Niger. Gendreau Francis, Lututala Mumpasi. 155pp. FAO, Rome.
- Hambally Y. (1999). Mode d'intervention et pratiques paysannes au Niger. EDHESS.
- Hamidou Nouhou. (2005). Analyse des activités des ménages agricoles du Fakara au Niger: cas de trois villages. 110 pp. CNEARC.
- Hardin Garrett (1968). The Tragedy of the Commons. Science 162, 1243-1248.
- Harragin Simon. (2006). The Cost of being Poor: Markets, mistrust & malnutrition in southern Niger 2005-2006, Save the Children. 80 pp. London.
- Harris Frances M.A. (1998). Farm-level assessment of the nutrient balance in northern Nigeria . Agriculture, Ecosystems & Environment 71, 201-214.
- Jepson Paul (2005). Governance & accountability of environmental NGOs. Environmental Science & Policy 8, 515-524.
- Jouve Philippe. (2003). Typologie des agrosystèmes villageois du département de Maradi

(Niger) propositions pour un programme de recherche-développement. 3, 80pp. CIRAD. Documents Systèmes Agraires.

Jouve Philippe (2004). Transition agraire et résilience des sociétés rurales; La croissance démographique, frein ou opportunité pour une intensification agricole durable en Afrique subsaharienne ? Courrier de l'environnement de l'INRA 52, 101-106.

Kelley T.G., Ryan J.G., & Patel B. K. (1995). Applied Participatory Priority Setting in International Agricultural Research: Making Trade-offs Transparent & Explicit. *Agricultural Systems* 49, 177-210.

La Rovere Roberto. (2001). Livestock roles & agro-environmental sustainability of Sahelian Niger mixed crop-livestock systems under intensification. 2-180. ILRI, Niamey, Niger.

Lamballe Patrice, Gauthier Nathalie. (2001). La planification des interventions par objectifs, un parcours semé d'embûches : observations à partir d'une application de la méthode Pipo au Viêt-nam.

Coopérer Aujourd'hui [24], 22pp. GRET. Etude/Document de travail.

Laurent Pierre-Joseph (2000). Le big man local ou la «gestion coup d'État» de l'espace public. *Politique Africaine* 80, 169-181.

Laurent Pierre-Joseph, Mathieu Paul, & Totté Marc (1994). Migration et accès à la terre au Burkina Faso. *Cahiers du CIDEP* 20, 15-131.

Lavigne-Delville Philippe. (1999). Impasses cognitives et expertise en sciences sociales : réflexions à propos du développement rural en Afrique. *GRET*. 9, 1-26. Les documents de travail de la Direction scientifique/Coopérer aujourd'hui : Document de travail.

Lavigne-Delville Philippe, Broutin Cécile, Castellanet Christian. (2001a). Jachères, fertilité, dynamiques agraires, innovations paysannes et collaborations chercheurs/paysans : Fondements pour des recherches actions en milieu paysan sur la fertilité des terres. *Coopérer Aujourd'hui* [36], -62.

GRET. Etude/Document de travail.

Lavigne-Delville Philippe, Mathieu Marilou, Sellamna Nour-Eddine. (2001b). Living up to ambitions : for a more rigorous practice of participatory appraisals & enquiries. *Coopérer Aujourd'hui* [28], 24pp.

GRET. Etude/Document de travail.

Lazarev Grigori, Arab Mouloud. (2000). Développement local et communautés rurales : approches et instruments pour une dynamique de concertation. 228pp. Réseau Interdisciplinaire de Soutien au Développement Participatif.

Loader Rupert & Amartiya L. (1999). Participatory Rural Appraisal: extending the research methods base. *Agricultural Systems* 62, 73-85.

Loireau-Delabre Maud. (1998). Espaces Ressources Usages: Spatialisation des interactions dynamiques entre les systèmes sociaux et écologiques au Sahel nigérien, site de Banizoumbou, Niger. 245pp. Université Paul Valéry Montpellier III .

Luxereau Anne & Roussel Bernard (1997). Changements écologiques et sociaux au Niger. L'Harmattan: Paris.

Lycklama Rixta. (2000). Des champs qui ont des pieds et des vaches qui veulent marcher, conflits liés aux ressources naturelles au Niger. *AFVP*. 49 pp.

Mainguet Monique & Da Silva G. (1998). Desertification & drylands development : what can be done? *Land Degradation & Development* 9, 375-382.

Malthus Thomas Robert (1798). *Essai sur le principe de population* (Préface et traduction par P. Theil). Bibliothèque Médiations: London.

Maman Abdo Hassan. (1992). Bilan, conséquences et perspectives des politiques d'ajustement

- au Niger. 9-24. Niamey, Université Abdou Moumouni/IRD. Séminaire d'économie et de sociologie nigérienne.
- Marinho Eduardo. (2006). Humanitarian Aid & Famines, a Bi-directional Relationship. *Journal of Development Economics* 24pp. (*in Press*)
- Marou Dodo Moussa. (2005). Etude des effets et impacts des initiatives et innovations paysannes améliorant le revenu des ménages dans la zone d'Aguié. 7-129. Université Catholique de Louvain.
- Mathieu Paul (1998). Population pauvreté et dégradation de l'environnement en Afrique : fatale attraction ou liaisons hasardeuses ? *Nature Sciences & Sociétés* 6, 27-34.
- Médecins Sans Frontières. (2005). Urgence Niger : Payer ou Mourir. Chiffres remis à jour le 28/07/2005. 19pp.
- Milleville Pierre (1989). Risques et pratiques paysannes : diversité des réponses, disparité des effets. In 'Le risque en agriculture '. Eldin Michel & Milleville Pierre (Eds.) pp. 179-186. INRA-SAD: Paris.
- Mortimore Michael & Adams William M. (2001). Farmer adaptation, change & 'crisis' in the Sahel. *Global Environmental Change* 11, 49-57.
- Mortimore Michael & Harris Frances M.A. (2005). Do small farmers' achievements contradict the nutrient depletion scenarios for Africa? *Land Use Policy* 22, 43-56.
- Mortimore Michael, Tiffen Mary, Boubacar Yamba, Nelson John. (2001). Synthèse sur les évolutions à long terme dans le département de Maradi, Niger 1960-2000. 62pp. Drylands Research/CNEARC.
- Mounkaïla Harouna (2003). De la migration circulaire à l'abandon du territoire local dans le Zarmaganda (Niger). *Revue Européenne des Migrations Internationales* 18, 161-187.
- Olivier de Sardan Jean-Pierre (1991). D'un savoir à l'autre. Les agents de développement comme médiateurs. Marseille Paris.
- Olivier de Sardan Jean-Pierre (2003b). Anthropologie et développement, essai en socio-anthropologie du changement social. APAD KARTHALA: Marseille Paris.
- Olivier de Sardan Jean-Pierre. (2003c). L'enquête socio-anthropologique de terrain : synthèse méthodologique et recommandations à usage des étudiants. Olivier de Sardan Jean-Pierre, Abdoulaye Mohamadou. *Etudes et travaux du LASDEL*[13], 58pp. Niamey.
- Olivier de Sardan Jean-Pierre (2003a). Les sociétés Songhay - Zarma (Niger - Mali) Chefs, guerriers, esclaves, paysans ... KARTHALA: Paris.
- Olivier de Sardan Jean-Pierre, Boiral Pierre, & Lanteri Jean-François (1995). Paysans, experts et chercheurs en Afrique noire, sciences sociales et développement rural. (CIFACE KARTHALA: Paris.)
- Olivier de Sardan Jean-Pierre & Dagobi Abdoua Elhadji (2000). La gestion communautaire sert-elle l'intérêt public ? Le cas de l'hydraulique villageoise au Niger. *Politique Africaine* 80, 153-168.
- Olson R.J., Briggs J.M., Porter J.H., Mah G.R., & Stafford S.G. (1999). Managing Data from Multiple Disciplines, Scales, & Sites To Support Synthesis & Modelling. *Remote Sensing for Environment* 70, 99-107.
- Paul Jean-Luc, Bory Antoine, Bellande Alex, Fabri Antoine, Garganta Eliane. (2003). Quel système de référence pour la prise en compte de la rationalité de l'agriculteur : du système de production agricole au système d'activité. 46-52. Montpellier, France, INRA/ CIRAD. *Recherches système en agriculture et développement rural, Symposium international.*
- Rain David (1999). Eaters of the dry season: Circular labor migration in the west african Sahel. West View Press: Oxford.
- Raynaut Claude, Grégoire Emmanuel, Janin Pierre, Koechlin Jean, Lavigne-Delville Philippe, & Bradley Phil (1997). Sahels, diversité et dynamiques des relations sociétés nature. (RID SEI: Paris.)

- Reardon Thomas (1994). La diversification des revenus au Sahel et ses liens éventuels avec la gestion des ressources naturelles par les agriculteurs. In 'Promotion de systèmes agricoles durables dans les pays d'Afrique soudano sahélienne'. (Ed. Benoit-Cattin M.) 15pp. FAO CTA CIRAD
- Reenberg Annette & Paarup-Larsen Bjarke (1997). Determinants for land use strategies in a sahelian agro ecosystem; anthropological & ecological geographical aspects of natural resource management. *Agricultural Systems* 53, 209-229.
- ROSELT-Niger, Loireau-Delabre Maud. (2006). Guide pour l'évaluation et le suivi des pratiques d'exploitation des ressources naturelles. 2, s. 97.
- Samson Didier. (2005). Polémique sur la crise alimentaire au Niger. Radio France Internationale .
- Sangaré Mamadou, Fernández-Rivera Salvador, Bationo André, Hiernaux Pierre, & Pandey Vijay S. (2001). Effets de différents types d'amendements sur le rendement du mil et la fertilité du sol au Sahel. *Cahiers d'études et de recherches francophones / Agricultures* 10, 319-325.
- Saqalli Mehdi. (2002). Diagnostic comparatif sur 2 sites circum-sahariens de suivi de la désertification. 1, s. 90. Montpellier.
- Saqalli Mehdi. (2006a). Multi acteurs, multi activités: simulations multi agents pour la détection des changements dans l'Organisation sociale dans les villages de l'Ouest nigérien. 2[1], 253-263. Casablanca. MOSIM 2006.
- Saqalli Mehdi. (2006b). A low-cost indigenous perception based regional mapping methodology for rural support in Niger: analysis of an experience. *Journal of Rural Studies (in Press)*.
- Saqalli Mehdi, Gérard Bruno, Biolders Charles, Defourny Pierre. (2006). Assessing the impacts of family organization in Sahelian rural multi-activity systems using an agent-based model. *Agricultural Systems (in Press)*.
- Schlect Eva & Buerkert Andreas (2004). Organic inputs & farmers' management strategies in millet fields of western Niger. *Geoderma* 121, 271-289.
- Seidl Irmi & Tisdell Clem A. (1999). Carrying capacity reconsidered: from Malthus' population theory to cultural carrying capacity. *Ecological Economics* 31, 395-408.
- Seybou Hassan. (1993). Enquête sur les systèmes de culture, cas du terroir de Banizoumbou. Université Abdou Moumouni.
- SIM Céréales. (2002). Evolution des prix des céréales et leurs impacts sur les revenus des populations issus de la vente de bétail. 11pp. Union européenne auprès des SIM céréales et bétail au Niger, Systèmes d'Information sur les Marchés des céréales, du Niébé et du Bétail.
- Sontheimer Sally, Callens Karel, Seiffert Bernd. (1999). Conducting a PRA Training & Modifying PRA Tools to Your Needs. An Example from a Participatory Household Food Security & Nutrition Project in Ethiopia. FAO. GCP/ETH/056/BEL, 57pp. Rome, FAO.
- Tahirou Abdoulaye. (2002). Farm level analysis of agricultural technological change: inorganic fertilizer use on dryland in Western Niger. 154pp. Purdue University.
- Tahirou Abdoulaye, Sanders John H. (2006). New technologies, marketing strategies & public policy for traditional food crops: Millet in Niger. *Agricultural Systems (in Press)*.
- Tandia Mahamadou. (1991). Utilisation de l'espace et des ressources pastorales dans quelques terroirs villageois Banizoumbou (Niger). Université Paris 12.
- Thébaud Brigitte. (1996). Gestion de l'espace et crise pastorale au sahel, Etudes comparatives du Niger Oriental et du Yagba Burkinaabé. EDHESS.
- Tiffen Mary. (2001). Profile of Demographic Change in the Kano-Maradi region, 1960-2000. *Drylands Research*. 1[1], 44pp.
- Timera M. (2001). Les migrations des jeunes Sahéliens : affirmation de soi et émancipation. In 'Les jeunes : hantise de l'espace public dans les sociétés du Sud ?'. Collignon R. & Diouf

M. (Eds.) s. 37- 49.

Turner Matthew E. (1999a). Merging local & regional analyses of land use change : the case of livestock in the Sahel. *Annals of the Association of American geographers* 89, 191-219.

Turner Matthew E. (1999b). No space for participation : pastoralist narratives & the ethiology of parkherder conflict in south-eastern Niger. *Land Degradation & Development* 10, 345-363.

Turner Matthew E., Patterson Daniel, Patterson Kristen P. (2005). Conflict management for improved livestock productivity & sustainable natural resource use in Niger, west Africa. Final report. 60 s. Niamey, ILRI.

UNICEF, Gouvernement du Niger. (2000). Enquête de base du programme service de base intégrés. 142 s. Niamey.

Vanderlinden Jean-Paul (1998). The Niger case study. s. 350-370.

Watkins Kevin, von Braun Joachim. (2004). Time to stop dumping on the world's poor. OXFAM-IFPRI.

Yamba Boubacar. (2005). Observatoire de Maradi-Mayahi-Dakoro, Rapport de caractérisation.

Drylands Research. 1-171. Niamey, Min. de l'Hydraulique, de l'Environnement et de la Lutte contre la Désertification, Rép. Du Niger.